

**КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА**

**Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра всесвітньої історії**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**КРАЇНИ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСАХ (1991-2024)**

**Спеціальність: 032 «Історія та археологія»
Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)**

Воронін В`ячеслав Володимирович
студент 4 курсу
групи ІСТб-2-21-4.0д

Науковий керівник:

Завадський Віталій Миколайович,
доцент кафедри всесвітньої історії,
кандидат історичних наук

Роботу захищено «___» _____ 20__р.

Оцінка _____

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ.....	6
1.1. Ініціативи щодо регіональної співпраці: підписання Вишеградської декларації.....	6
1.2. Основні цілі й принципи діяльності Вишеградської четвірки.....	15
РОЗДІЛ 2. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ.....	34
2.1. Шлях до членства в Європейському Союзі: спільні та відмінні риси..	34
2.2. Роль Вишеградської групи у процесі набуття членства в ЄС (2004 р.).....	39
2.3. Інституційна та політична адаптація країн ВГ до європейських стандартів.....	43
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ УЧАСТІ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІНТЕГРАЦІЇ.....	54
3.1. Узгодженість позицій країн ВГ щодо євроспільної політики.....	54
3.2. Проблематика внутрішньої політики.....	62
3.3. Вишеградська група як інструмент регіонального впливу в рамках ЄС.....	69
3.4. Взаємодія з іншими ініціативами ЄС (Тримор'я, Європейська оборонна політика, Східне партнерство).....	73
ВИСНОВОК.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Вишеградська група з моменту свого заснування виступає важливим регіональним політичним утворенням у Центральній Європі та активним учасником процесів європейської інтеграції. **Актуальність** обраної теми обумовлена тим, що в умовах сучасних глобальних викликів і розширення європейських структур співпраця чотирьох країн продовжує відігравати значну роль для регіональної стабільності та єдності Європи.

Об'єктом є система регіональної взаємодії цих держав у межах європейської інтеграції, їхні спільні та індивідуальні зовнішньополітичні стратегії.

Предметом дослідження є країни Вишеградської групи у контексті євроінтеграційних процесів 1991–2024 років.

Мета дослідження полягає у системному аналізі ролі й динаміки співпраці В4 у процесах інтеграції з ЄС, а також оцінці впливу відмінностей між країнами-учасницями на їхню спільну європейську траєкторію.

Для досягнення цієї мети застосовано порівняльний підхід – для зіставлення політичних позицій і стратегій країн групи, аналітичний метод – для виявлення ключових тенденцій та закономірностей євроінтеграційних процесів, а також системний підхід – для розгляду Вишеградської співпраці як єдиної регіональної системи, яка функціонує під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Таке поєднання методів дозволяє всебічно проаналізувати описані явища та забезпечити їх глибинне розуміння.

Завдання дослідження:

1. Встановити основні етапи формування регіональної ідентичності країн Вишеградської групи у контексті їх підготовки до вступу до Європейського Союзу;
2. Проаналізувати трансформацію цілей та інституційної ролі Вишеградської співпраці після вступу її країн-учасниць до ЄС у 2004 році;

3. З'ясувати вплив політичних та ідеологічних розбіжностей між країнами Вишеградської групи на узгодженість їх євроінтеграційних позицій у 2010–2020-х роках;
4. Оцінити зміст і форми адаптації Вишеградської співпраці до нових викликів зовнішньої політики ЄС, зокрема в контексті війни в Україні;
5. Визначити потенціал і обмеження Вишеградської групи як регіонального механізму впливу на процеси розширення та реформування Європейського Союзу;

Джерельна база дослідження формується здебільшого з іноземних аналітичних та інформаційних матеріалів. Переважно залучаються публікації Польського інституту міжнародних справ (PISM), аналітичного центру CEPA (Center for European Policy Analysis), видань Visegrad Insight, а також матеріали європейських інформаційних агентств Politico, Euractiv, Balkan Insight. Такий вибір джерел обґрунтовується міжнародним характером теми і високим рівнем експертизи саме цих установ у питаннях Центральної Європи та європейської інтеграції. Політичні дослідницькі центри Польщі та Центральної Європи систематично висвітлюють розвиток Вишеградської співпраці, надаючи глибоку аналітику регіональних процесів. Європейські медіа Politico та Euractiv є авторитетними майданчиками для обговорення актуальної політики ЄС, а Balkan Insight спеціалізується на регіональних проблемах Східної та Південно-Східної Європи.

Дослідження покликане висвітлити не лише історичні передумови співпраці В4 у євроінтеграційній перспективі, а й сучасні виклики та можливості, пов'язані з трансформацією регіонального виміру групи. Ретельний аналіз джерельного матеріалу та застосування вказаних методів передбачають розкриття послідовності змін взаємовідносин країн Вишеградської групи, визначення чинників їхньої консолідації та

розбіжностей, а також оцінку того, як ці фактори впливають на спільний європейський курс. Оскільки більшість використаних джерел є англomовними аналітичними дослідженнями та репортажами, відзначається акцент саме на міжнародній експертизі, яка сприяє глибшому розумінню євроінтеграційного процесу Вишеградської групи у глобальному контексті.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, десяти підрозділів, висновку та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

1.1. Ініціативи щодо регіональної співпраці: підписання Вишеградської декларації

Ініціатива держав Центральноєвропейського регіону — Польщі, Угорщини та Чехословаччини — щодо активізації співпраці в низці сфер, що становили спільний інтерес у межах загальноєвропейських інтеграційних процесів, стала підґрунтям для формування після розпаду так званої «соціалістичної співдружності» нової регіональної структури — Вишеградської групи. Водночас, поряд з офіційною назвою, у науковій і публіцистичній літературі рівнозначно використовується альтернативне означення — «Вишеградська четвірка» або скорочено «В-4» [1].

Як засвідчує історичний досвід цього регіону, сама назва Вишеградського об'єднання походить від події 1 листопада 1335 року, коли у королівському замку міста Вишеград відбулася зустріч трьох монархів: угорського короля Карла Роберта, чеського правителя Яна Люксембурзького та польського короля Казимира III. У межах цієї історичної наради було досягнуто домовленостей, що мали стратегічне значення, зокрема в аспекті протидії впливу Австрії та реалізації спільного торговельно-економічного інтересу — створення та регулювання північного торгового шляху задля зміцнення внутрішньорегіональних зв'язків і посилення загальної ролі Центральної Європи [85].

Уже в новітній історичній перспективі формування Вишеградської групи розглядалося її ініціаторами як історично обумовлена необхідність, що диктувалася швидкими трансформаціями на європейському континенті. З одного боку, це була цілком логічна та адекватна відповідь керівництва Польщі, Угорщини та Чехословаччини на політичну й економічну деструкцію, що настала після припинення діяльності Ради економічної взаємодопомоги та Організації Варшавського договору [84, с. 10–13]. З

іншого боку, важливим імпульсом до об'єднання стала реакція на динаміку процесу об'єднання Німеччини, яка суттєво змінювала розклад сил у Європі.

У цьому контексті держави Центральної Європи — Варшава, Будапешт і Прага — вбачали у створенні спільного регіонального формату не лише платформу для ефективного діалогу з провідними міжнародними організаціями, такими як НАТО та Європейський Союз, але й потенційний прообраз нового геополітичного центру на теренах Центрально-Східної Європи.

15 лютого 1991 року в угорському місті Вишеград президенти Республіки Польща Лех Валенса, Чеської і Словацької Федеративної Республіки Вацлав Гавел і прем'єр-міністр Угорщини Йозеф Анталл підписали Декларацію про співпрацю, яка визначила спільний курс трьох держав у напрямі європейської інтеграції [105].

Досягнення проголошених цілей стало можливим завдяки низці позитивних чинників, серед яких варто виділити подібні соціально-політичні трансформації, що мали місце в усіх трьох країнах; спільну культурну, духовну та історичну спадщину; а також наявність усталених міждержавних контактів. Підписуючи Вишеградську декларацію, вищі політичні лідери зобов'язувалися дотримуватися принципу поваги до права кожного народу на вільне самовираження та захист національної ідентичності.

Вони висловлювали переконання, що саме через консолідацію зусиль буде легше подолати соціальні, економічні та духовні рудименти тоталітарного минулого; досягти ефективної інтеграції до європейського простору; побудувати сучасну модель вільної ринкової економіки; утвердити інститути парламентської демократії; і, зрештою, створити суспільство, в якому ключовими цінностями стануть повага до прав людини та основоположних свобод.

Декларація, підписана 15 лютого 1991 року у Вишеградському замку, заклала міжнародно-правовий фундамент для поглибленої політичної співпраці між Польщею, Угорщиною та Чехословаччиною, створивши правову основу для всебічного зближення цих країн. Її підписанти представляли держави, які мали спільну історичну спадщину пострадянського періоду та тривалий досвід існування в політичному, економічному та ідеологічному просторі, сформованому в межах радянської сфери впливу. Така приналежність виражалась не лише в моделі централізованого планового господарства, але й у спробах здійснити незалежні кроки щодо модернізації державного устрою, які зазнали жорстокого придушення: в Угорщині 1956 року, в Польщі впродовж 1956, 1968, 1970, 1975 та 1981 років, а також у Чехословаччині в 1968 році [105].

Попри тягар спільного минулого, зазначені країни об'єднували не лише ретроспективні чинники, а й спільне прагнення до майбутнього — досягнення повномасштабної європейської інтеграції. Цей шлях передбачав кардинальну трансформацію постсоціалістичної моделі суспільства, що охоплювала майже всі сфери життя: від політичного управління до економічної системи та соціального устрою. В основі цього процесу лежала необхідність реалізації глибоких структурних реформ, які нерідко були болісними, але водночас — безальтернативними та життєво необхідними.

У Вишеградській декларації провідною метою тристоронньої співпраці проголошувалося повноцінне відновлення державної незалежності, впровадження демократії та гарантування громадянських свобод. Крім того, наголошувалося на потребі подолання багатовимірних наслідків тоталітарного режиму — в соціальному, економічному й духовному сенсах — шляхом побудови парламентської демократії, розбудови ринкової економіки та забезпечення дотримання прав і свобод людини. Важливою ціллю також визначалася всебічна інтеграція до

європейського політичного простору, що включає політичну, правову, економічну та безпекову складову [105].

У тексті декларації окремо артикулювалися такі фундаментальні цінності, як верховенство права, політична та релігійна толерантність, повага до культурного й духовного надбання, а також визнання правових і етноконфесійних відмінностей національних меншин. Принциповим було відмежування від будь-яких форм ненависті, радикального націоналізму та ксенофобії — замість цього пропонувалося будувати співробітництво на основі універсальних гуманістичних засад, що, згідно з логікою документа, мало би створити основу для сталого розвитку європейської економічної моделі.

У практичному вимірі учасники Вишеградської групи досягли згоди з низки ключових напрямів. Серед них — забезпечення умов для вільної взаємодії між громадянами трьох країн, розвиток контактів між інституціями, релігійними спільнотами та громадськими організаціями; стимулювання економічної активності через підтримку підприємств у контексті переходу до ринкових відносин та створення сприятливого інвестиційного клімату; координація зусиль у сфері охорони довкілля; забезпечення свободи поширення інформації, доступу до преси та культурних ресурсів [6]. Окремо наголошувалося на важливості не лише міждержавного, а й субрегіонального рівня взаємодії, що мало стати засобом поглиблення горизонтальних зв'язків у межах об'єднання.

З метою глибшого осмислення тих викликів, які постали перед Польщею, Угорщиною та Чехословаччиною у перші роки після падіння комуністичних режимів, а також розуміння шляхів подолання кризових явищ і досягнення подальших успіхів у внутрішній та зовнішній політиці, доцільно проаналізувати ключові етапи, що визначили тридцятирічну траєкторію становлення та еволюції Вишеградського об'єднання.

Перший етап, який у межах цього дослідження може бути позначений як підготовчий, розпочався на початку 1990-х років XX століття. Його хронологічні межі позначені рядом знакових подій: припиненням існування Організації Варшавського договору та Ради економічної взаємодопомоги, об'єднанням Німеччини та розпадом СРСР. У цьому контексті держави Центрально-Східної Європи опинилися перед потребою переосмислення та визначення нових пріоритетів зовнішньої політики. Одним із напрямів адаптації до нових міжнародних умов став процес переорієнтації зовнішньополітичного курсу, який виявився у прагненні до налагодження тіснішої взаємодії безпосередньо між самими постсоціалістичними країнами регіону [91].

У науковому дискурсі зазначене явище отримало назву «новий регіоналізм», і створення Вишеградського об'єднання Польщею, Угорщиною та Чехословаччиною стало одним з його практичних виявів. Передумови такого формату співпраці були об'єктивними: географічна близькість, спільність історичного досвіду, схожість політичних, економічних і культурних моделей розвитку [68, с. 45–47]. У цьому сенсі Вишеградська ініціатива виступала інструментом стабілізації ситуації в регіоні після завершення «холодної війни», а її першочерговими цілями визначалися забезпечення безпеки та стимулювання всебічного розвитку держав-учасниць.

Другий етап бере свій початок з моменту підписання 15 лютого 1991 року у Вишеграді Декларації про співробітництво, яка закріпила спільне прагнення трьох держав до європейської інтеграції. Саме з цього моменту Вишеградське об'єднання задекларувало вступ до європейських та євроатлантичних інституцій як головний зовнішньополітичний пріоритет. Завершення цього етапу обґрунтовано відносять до 2004 року, коли всі чотири країни Вишеградської групи стали повноправними членами Європейського Союзу [26].

Процес вступу був надзвичайно складним і вимагав від кожної країни комплексної трансформації. Йшлося про радикальну реформу політичної системи та глибоку модернізацію ключових державних секторів — економіки, судочинства, оборони. Перехід від командно-адміністративної до ринкової економіки виявився тривалим і болісним для значної частини населення регіону. Зокрема, Польща пододала п'ятнадцятирічний шлях структурних перетворень, перш ніж у 2004 році стала повноправним членом ЄС. Ще на початку 1990-х років тодішній прем'єр-міністр Тадеуш Мазовецький, очільник першого некомуністичного уряду Третьої Речі Посполитої, публічно окреслив стратегічну мету країни — повернення до спільноти європейських націй.

Цьому процесу сприяли численні інституційні та програмні механізми, зокрема: діяльність Комітету європейської інтеграції, розробка національної стратегії інтеграції, а також Національна програма підготовки до членства. Аналогічні перетворення відбувалися в Угорщині та Чехословаччині.

На початковому етапі діяльності Вишеградської групи мета інтеграції до НАТО та ЄС фактично домінувала над завданнями регіонального співробітництва. Як зазначає М. Фесенко, держави-учасниці сприймали Вишеградське об'єднання як інструментальний субрегіональний механізм, покликаний сприяти входженню до європейських і трансатлантичних структур [3].

Разом з тим, прагнення якомога швидше приєднатися до західних інституцій зумовлювало елементи конкуренції між країнами. Наприкінці 1994 року стали помітними амбіції Польщі утвердитися як регіональний лідер, що викликало певну настороженість серед інших партнерів по Вишеградській четвірці [2]. Однак саміт, проведений 14 травня 1999 року в Братиславі, став свідченням політичної волі сторін до консолідації. За результатами зустрічі було схвалено деталізований план дій за вісьмома

напрямами: зовнішня політика, внутрішні справи, культурна політика, молодіжна та спортивна співпраця, науково-технічні обміни, охорона довкілля, інфраструктурний розвиток і транскордонне співробітництво. Крім того, було оновлено стратегічні підходи до питань безпеки [107].

Важливою подією в межах цього етапу стало також одностайне схвалення країнами Вишеградської групи євроатлантичних прагнень Словаччини, що свідчило про зростання рівня політичної солідарності та стратегічної узгодженості між учасниками об'єднання. Складний і багатокомпонентний комплекс факторів політичного, економічного та міжнародного характеру, що супроводжував країни Вишеградської четвірки на шляху до їхнього вступу до Європейського Союзу у 2004 році, не зумовлював необхідності створення повноцінної міжнародної міжурядової організації з постійно діючими інституційними структурами. Відтак, навіть після трьох десятиліть з моменту заснування, Вишеградська група не пройшла через формальну інституціалізацію в класичному розумінні. Від моменту свого утворення вона функціонує без усталених інституційних механізмів, які притаманні більшості міжнародних організацій міжурядового типу. Однак відсутність постійних структур не перешкоджала ефективній діяльності групи, яка зуміла адаптуватися до динаміки міжнародного середовища, спираючись на гнучкі, але регулярні форми взаємодії [107].

У межах такої неформалізованої моделі співпраці Вишеградська четвірка забезпечує системність політичного діалогу завдяки періодичним зустрічам керівників держав, що відбуваються протягом календарного року на різних рівнях. Центральним і найвпливовішим рівнем взаємодії виступає урядовий, в рамках якого запроваджено ротаційне однорічне головування кожної з країн-учасниць. Держава, що головує, формує щорічну програму діяльності, яка окреслює довгострокові цілі співпраці в межах

Вишеградської четвірки, а також організовує підсумковий саміт глав урядів у фіналі періоду свого головування.

На цьому ж рівні практикуються регулярні неформальні зустрічі прем'єр-міністрів і міністрів закордонних справ країн Вишеградської групи напередодні ключових міжнародних подій. Також проводяться консультації представників інших міністерств, включно з розширеним форматом В-4+, що передбачає взаємодію з зовнішніми партнерами — Європейським Союзом, НАТО та іншими суб'єктами міжнародної політики [70, с. 211–218]. Доповненням до міжурядового рівня слугують зустрічі президентів держав-членів, а також парламентаріїв Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини.

З метою поглиблення регіональної стабільності та забезпечення фінансової підтримки проєктної діяльності у Центральній Європі, у 2000 році було засновано Міжнародний Вишеградський фонд. Його щорічний бюджет перевищує 8 мільйонів євро. Завдання Фонду полягає у фінансуванні міждержавної та міжсекторальної співпраці як усередині самого об'єднання, так і з іншими країнами, передусім — із державами Західних Балкан і регіону Східного партнерства [95, с. 62–64].

Найвищим керівним органом Міжнародного Вишеградського фонду є Конференція міністрів закордонних справ країн В-4, тоді як виконавча влада представлена директором фонду та його заступником. Інституційне управління забезпечує Секретаріат, офіс якого розташований у Братиславі, столиці Словацької Республіки. За період діяльності Фонду було профінансовано близько 2400 стипендій і реалізовано понад 6000 проєктів за участю недержавних організацій, місцевих органів влади, представників академічного середовища та культурної сфери [77].

Грантова підтримка спрямована на реалізацію культурних, наукових та освітніх ініціатив, проєктів у сфері молодіжного обміну, туризму та розвитку міжнародного партнерства. Варто підкреслити, що саме участь у

програмі Вишеградських стипендій стала початковим етапом офіційної співпраці України з Міжнародним Вишеградським фондом у 2004 році. У 2005 та 2007–2011 роках для українських науковців діяла спеціальна підпрограма фінансової підтримки [57].

У 2011 році, після підписання 16 червня у Братиславі прем'єр-міністрами країн В-4 «Спільної заяви про розширення діяльності Вишеградської групи в межах Східного партнерства», було започатковано окрему грантову лінію для країн цього регіону. Таким чином, у рамках Програми Східного партнерства Вишеградської четвірки, реалізація якої розпочалася у 2012 році із загальним бюджетом у 1 456 000 євро, було передбачено підтримку проєктів у таких країнах як Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна [58].

Основною метою програми виступало поширення досвіду Вишеградських країн у реалізації соціально-економічних реформ, демократизації та розвитку регіонального співробітництва, зокрема шляхом активізації громадянського суспільства, зміцнення міжмуніципального партнерства, а також підтримки співпраці між університетами, дослідницькими установами та окремими громадянами.

1.2. Основні цілі й принципи діяльності Вишеградської четвірки

Учасники Вишеградської групи визначили спільні регіональні завдання: подолання історичних суперечностей та налагодження добросусідських відносин. Між цими народами існувала непроста історія взаємин – територіальні спори та етнічні непорозуміння в минулому, але в нових умовах було вирішено поставити примирення і співпрацю вище за старі конфлікти. Серед ключових початкових цілей можна виокремити швидку політичну й економічну трансформацію відповідно до європейських стандартів, спільний рух до членства в ЄС і НАТО, гарантування виходу з сфери впливу Радянського Союзу/Росії через виведення радянських військ та ліквідацію структур Варшавського договору, а також зміцнення регіональної стабільності через партнерство і взаємну підтримку.

Ці амбітні цілі відображали спільну волю країн Вишеграду закласти фундамент своєї майбутньої історії успіху – успішного повернення до об'єднаної Європи після десятиліть ізоляції за залізною завісою. Для ефективного досягнення задекларованих цілей країни Вишеградської четвірки визначили низку принципів взаємодії, на яких будувалася їхня співпраця. В першу чергу, співробітництво мало добровільний і рівноправний характер. Принцип рівності партнерів став фундаментальним: жодна з країн не домінує над іншими, рішення ухвалюються спільно на основі консенсусу. Цей принцип відобразився, зокрема, у практиці ротаційного головування в В-4 та проведенні регулярних зустрічей у різних країнах по черзі [94].

Другий ключовий принцип – повага до суверенітету і національної самобутності кожної держави. Хоча країни й координували свої дії, вони наголошували, що співпраця має здійснюватися з урахуванням національних особливостей та не повинна підміняти собою національну політику. У Вишеградській декларації прямо зазначалося, що спільні

зусилля відбудуватимуться з повагою до національних особливостей та що ця співпраця не спрямована проти жодної третьої сторони і не обмежує відносин з іншими державами. Таким чином, ще одним принципом стала відкритість та невиключність: В-4 не є закритим блоком і не мала на меті відгородитися від сусідів чи створити нові розподільчі лінії в Європі. Навпаки, учасники підкреслювали готовність співпрацювати з іншими країнами і регіональними об'єднаннями на основі партнерства. Важливим моральним та політичним імперативом Вишеградської групи був принцип солідарності [15].

На початку 1990-х стало очевидно, що лише спільними зусиллями ці держави зможуть швидше досягти бажаних цілей, особливо щодо вступу до євроатлантичних структур. Солідарність проявлялася у взаємній підтримці на міжнародній арені, узгодженні позицій і спільному відстоюванні інтересів Центральної Європи. Наприклад, країни В-4 домовилися не конкурувати, а координувати дії в процесі євроінтеграції, щоб уникнути ситуації, коли успіх однієї може стати на заваді іншій. Принцип консультацій та координації тісно пов'язаний із солідарністю: регулярно проводилися консультації на різних рівнях з широкого кола питань – від безпеки до економічних реформ – щоб обмінятися досвідом і виробити узгоджені підходи [47, с. 131–135.]. Також співпраця ґрунтувалася на спільних цінностях та взаємній довірі.

В-4 об'єднали держави, які проголосили відданість демократичним принципам, правам людини, ринковій економіці – тобто базовим європейським цінностям. Ця ідейна спорідненість полегшувала взаємодію і слугувала своєрідною вхідною вимогою до співпраці: коли в одній з країн виникли проблеми з дотриманням демократичних норм, це призвело до охолодження вишеградської взаємодії. Отже, принцип демократичної легітимності – спільна прихильність демократичним нормам – теж був важливим, адже Вишеградське партнерство могло нормально

функціонувати лише між країнами, які рухаються шляхом демократичних реформ.

Гнучкість та неформальність стали відмінними ознаками принципів В-4. Співробітництво не було жорстко інституціоналізованим; не створювалися наднаціональні органи чи бюрократичні структури. Натомість існувало порозуміння, що формати зустрічей і напрямки діяльності можуть адаптуватися за потреби. Така гнучкість дозволяла Вишеградській четвірці швидко реагувати на зміну обставин – чи то геополітичних, чи то внутрішньополітичних – і водночас уникати паралічу співпраці через надмірні процедурні вимоги.

Неформальна довіра між лідерами, багато з яких були колишніми дисидентами і одностайними у боротьбі проти комунізму, також стала невід’ємною частиною успішної комунікації. Таким чином, взаємодія у рамках Вишеградської групи відбувалася на засадах рівноправності, суверенної рівності, солідарності, консенсусу і поваги до спільних демократичних цінностей – що забезпечило міцний фундамент для досягнення спільних великих цілей.

Одним з ключових інструментів досягнення економічних цілей стала домовленість про створення зони вільної торгівлі. У 1992 році Польща, Угорщина та Чехословаччина підписали Центральноевропейську угоду про вільну торгівлю, яка набула чинності з 1994 року [17]. CEFTA стала механізмом поглиблення взаємної торгівлі та економічної інтеграції між країнами Вишеградської групи. Лібералізація торгівлі сприяла зростанню товарообігу, взаємним інвестиціям і підготувала економіки країн до конкуренції на єдиному європейському ринку. Важливо, що CEFTA була відкрита й для інших країн регіону – згодом до неї приєдналися Словенія, Румунія, Болгарія та інші – що підкреслює відкритий характер вишеградської ініціативи.

Окрім CEFTA, механізмом економічного зближення стали регулярні зустрічі міністрів фінансів, економіки, інфраструктури країн В-4, на яких узгоджували спільні проекти і обмінювалися досвідом реформ, зокрема приватизації, контролю інфляції та фінансової стабілізації. У сфері безпеки і зовнішньої політики механізми координації включали спільні заяви та дипломатичні ініціативи. Країни Вишеградської групи неодноразово виступали зі спільними деклараціями щодо стратегічних питань – приміром, колективно зверталися до керівництва НАТО із підтвердженням готовності вступити до Альянсу, підкреслюючи свій прогрес у військовій реформі та демократичному контролі над збройними силами [5].

Під час переговорів про вступ до НАТО у 1997 році Польща, Угорщина і Чехія фактично діяли паралельно, аргументуючи, що прийняття всіх трьох одночасно посилить регіональну безпеку. Подібним чином у процесі підготовки до членства в ЄС відбувалися консультації переговорних команд: хоча кожна країна вела переговори з Єврокомісією окремо, переговорники В-4 обмінювалися інформацією, узгоджували підходи щодо темпів виконання вимог ЄС, іноді спільно лобіювали інтереси Центральної Європи в Брюсселі [109].

У 2001–2002 роках, коли вступ до ЄС став близькою перспективою, ці консультаційні механізми активізувалися: прем'єри вишеградських країн проводили наради перед самітами ЄС, щоб порівняти позиції і за можливості виробити єдиний фронт [4].

Окремо варто відзначити створення Міжнародного Вишеградського фонду у 2000 році – важливого інституційного механізму, що додав новий вимір співпраці. Фонд із штаб-квартирою в Братиславі формується з внесків урядів В-4 і фінансує спільні культурні, освітні, наукові та молодіжні проекти. Виникнення цієї інституції ознаменувало відкриття суспільного виміру вишеградської співпраці: якщо у 1990-ті вона була майже виключно урядово-дипломатичною, то з початку 2000-х почалося залучення

громадянського суспільства, університетів, митців, молоді до мереж співпраці під егідою В-4. Це сприяло закріпленню контактів між суспільствами чотирьох країн і формуванню відчуття регіональної спільності на нижчому рівні [60].

Крім того, Вишеградська четвірка використовувала такі формати, як зустрічі у форматі В-4+. Ще до 2004 року практикувалися консультації В-4 з іншими державами: наприклад В-4 + країни Балтії чи В-4 + Україна на рівні міністрів закордонних справ, де обговорювалися питання регіональної безпеки та розширення ЄС на Схід. Такі ініціативи засвідчили прагнення вишеградських країн виступати не лише об'єктом, а й суб'єктом європейської політики – своєрідним мостом між Сходом і Заходом.

Ще одним напрямком спільних ініціатив було лобіювання інтересів регіону перед західноєвропейськими партнерами. Приміром, керівники В-4 проводили переговори з лідерами держав Західної Європи, наголошуючи на готовності Центральної Європи долучитися до об'єднаної Європи і підкреслюючи стабілізуючу роль регіональної співпраці [67]. Таким чином, через комбінацію регулярних самітів та консультацій, угод про економічну інтеграцію, спільних дипломатичних дій, створення фінансового інструменту підтримки проєктів та ініціатив В-4, Вишеградська група вибудувала дієві механізми досягнення своїх цілей. Ці механізми допомогли згуртувати країни, прискорити їхній рух до членства в НАТО і ЄС, а також забезпечити відносну скоординованість політик у ключових сферах трансформації.

За період від заснування Вишеградської четвірки до вступу її членів у ЄС країни досягли значних успіхів як колективно, так і на рівні кожної держави окремо, реалізуючи окреслені цілі. Колективні досягнення В-4 очевидні передусім у сфері зовнішньополітичних прагнень. Головна спільна мета – інтеграція до євроатлантичної спільноти – була успішно досягнута: всі чотири країни стали членами НАТО і одночасно вступили до

Європейського Союзу 1 травня 2004 року [25, с. 510–515]. Цей результат став кульмінацією тринадцятирічних спільних зусиль та підтвердив ефективність обраного курсу. Вишеградська група внесла свій вклад у те, що процес історичного повернення до Європи завершився успішно і відносно швидко – за півтора десятиліття після падіння комуністичних режимів. Іншим колективним досягненням стало забезпечення стабільності та миру в Центральній Європі.

У 1990-ті роки, коли інші частини посткомуністичного простору потерпали від конфліктів, вишеградському регіону вдалося уникнути міждержавних зіткнень чи серйозних потрясінь. Навпаки, взаємини між Польщею, Чехією, Словаччиною та Угорщиною набули характеру партнерства, підтвердивши життєздатність моделі добросусідства, закладеної в декларації 1991 року. Було суттєво пом'якшено історичні суперечності: наприклад угорська та словацька сторони, попри складну спадщину, змогли у 1995 році укласти базовий договір про добросусідство, врегулювавши питання прав угорської меншини в Словаччині [103].

Чехія і Польща вирішили прикордонні та майнові спори, що тягнулися з часів Другої світової війни. Цьому сприяла загальна атмосфера довіри і діалогу в рамках В-4. В економічному вимірі спільним досягненням стало успішне перетворення центральноєвропейських економік та їх інтеграція в європейський та світовий ринки [50]. Завдяки реформам 1990-х років, підтриманим як внутрішньополітично, так і взаємним консультуванням у В-4, країни до початку 2000-х сформували функціонуючі ринкові економіки. Темпи інфляції були взяті під контроль, розпочато процес приватизації і розвитку приватного сектора, залучено значні обсяги прямих іноземних інвестицій. Взаємна торгівля в рамках СЕФТА стрімко зростала, а частка країн ЄС у зовнішній торгівлі держав Вишеграду перевищила 60–70%, що свідчило про їхню економічну переорієнтацію на Захід [81, 28 с.].

Колективно В-4 заклали підвалини того, що сьогодні називають центральноєвропейським економічним дивом – високі темпи зростання ВВП у кінці 1990-х – на початку 2000-х років та поступове зближення рівня добробуту із західноєвропейським [73]. Хоча повна конвергенція ще не була досягнута, динаміка розвитку була безперечно позитивною. Важливим результатом співпраці стала також поява усвідомленого центральноєвропейського регіонального голосу на міжнародній арені.

Досягнення Вишеградської групи – від спільних позицій на переговорах до створення впізнаваного бренду «Вишеград» – призвели до того, що з цим об'єднанням почали рахуватися як у Західній Європі, так і глобально. На початку 2000-х термін «вишеградські країни» міцно увійшов до політичного лексикону, асоціюючись із прикладом успішної трансформації. В-4 стала зразком регіонального співробітництва для інших: зокрема країни Балтії тісніше координували свої дії за аналогією з Вишеградом, а на Балканах згодом ініціювали власні формати співпраці, надихаючись центральноєвропейським досвідом. Таким чином, колективно четвірка досягла як стратегічної мети вступу до ЄС і НАТО, так і ширших результатів – забезпечення миру, економічного поступу та формування позитивного іміджу регіону.

Розглядаючи досягнення кожної окремої держави, слід зазначити, що співпраця в рамках Вишеградської групи сприяла національному прогресу, але кожна країна мала свої особливості успіхів. Польща, найбільша за населенням держава В-4, у 1990-х провела глибокі ринкові реформи, зокрема знаменитий шоківий терапевтичний план Бальцеровича, і утвердила стабільну демократичну систему з регулярною зміною влади через вибори. Досягнення Польщі включають стрімке економічне зростання наприкінці десятиліття, побудову інститутів правової держави та активну багатовекторну зовнішню політику. У рамках В-4 Польща часто відігравала роль локомотиву, просуваючи ідею тісної співпраці та

використовуючи регіональну єдність для підсилення власної дипломатичної ваги. Результатом стало успішне приєднання Польщі до НАТО у 1999 році і ЄС у 2004 році, а також зміцнення її позицій як регіонального лідера у Східній Європі. Польща значно покращила відносини з сусідами – і на заході, і на сході – з Україною та Литвою – що в комплексі з вишеградським партнерством створило сприятливе зовнішнє середовище для національного розвитку.

Після мирного розподілу Чехословаччини у 1993 році Чехія швидко утвердилася як одна з найуспішніших посткомуністичних країн. Її досягнення включають стабільну демократію, закладену ще за президентства Вацлава Гавела, одну з найефективніших економік перехідного періоду з відносно високим рівнем життя та низькою інфляцією наприкінці 90-х [30]. Чехія вже у 1995 році стала членом Організації економічного співробітництва та розвитку, що підтвердило високий рівень реформ.

У межах В-4 Чеська Республіка, хоча інколи займала обережну позицію, оскільки уряд Вацлава Клауса певний час скептично ставився до користі регіонального співробітництва, все ж отримала значну вигоду від спільного фронту в переговорах із Заходом. Досягненням стало членство в НАТО у 1999 році і ЄС у 2004 році, причому в ЄС Чехія увійшла з одним із найменших обсягів перехідних виключень серед нових членів – це свідчило про якісну підготовку. Також Чехія налагодила добросусідські відносини: з Польщею вирішено прикордонні питання, з Німеччиною – непрості питання післявоєнної спадщини, зі Словаччиною – підтримується особливе партнерство, адже історична близькість двох народів після розлучення трансформувалася в дружні міждержавні стосунки [51]. Вишеградська співпраця дала Чехії можливість не випасти із загальнорегіонального контексту навіть у періоди її більшої зовнішньополітичної самостійності.

Словаччина мала найскладніший шлях до поставлених цілей серед четвірки, проте до 2004 року змогла надолужити згаяне і досягти рівня партнерів. Після розпаду Чехословаччини Словаччина стала самостійною державою з 1993 року і спочатку також проголосила євроінтеграційний курс. Однак у середині 90-х внутрішня політика авторитарним стилем правління прем'єра Володимира Мечіара та згортанням деяких демократичних свобод призвела до міжнародної ізоляції країни: Словаччина не була запрошена до першої хвилі розширення НАТО і відставала в переговорах з ЄС [41]. Це можна вважати тимчасовою невдачею на шляху до цілей.

Проте зміна влади у 1998 році, коли до керівництва країною прийшов уряд Мікулаша Дзурінди, кардинально змінила ситуацію. Нове керівництво повернулося до принципів демократії та верховенства права, активно відновило участь у Вишеградській групі. За підтримки партнерів по В-4 Словаччина швидко надолужила прогалини: вже у 2000 році вона розпочала переговори про вступ до ЄС, а у 2002 році отримала запрошення до НАТО. Досягнення Словаччини до 2004 року вражають: від статусу проблемного учасника Вишеграду в 1995–1997 роках – до повноправного члена НАТО і ЄС поряд з сусідами. Крім геополітичного успіху, Словаччина здійснила й успішні економічні реформи на зламі століть, зокрема так звану радикальну лібералізацію початку 2000-х, включно з податковою реформою [78].

Для Угорщини характерним був відносно плавний перехід до ринку й демократії – реформи тут почалися ще в 1980-х, а у 1990-х тривали поступально. Угорщина досягла макроекономічної стабілізації до кінця десятиліття, залучила значні інвестиції – багато західних компаній обрали Угорщину як базу для виходу на ринки Східної Європи – модернізувала промисловість.

У політичному плані Угорська Республіка продемонструвала стабільність демократичних інститутів: уряди змінювалися на основі

виборів (чергувалися посткомуністичні та правоцентристські кабінети), зберігаючи стратегічний курс. До 2004 року Угорщина успішно виконала копенгагенські критерії членства в ЄС і стала членом Союзу без особливих затримок. У рамках Вишеградської групи Угорщина була одним з найактивніших промоутерів регіональної співпраці. Будапешт не лише дав назву об'єднанню – на честь історичного міста Вишеград в Угорщині – але й послідовно підтримував ініціативи В-4, приймав численні зустрічі. Досягнення Угорщини у багатьох випадках підсилювалися завдяки В-4: скажімо, спільний тиск та узгоджена аргументація з боку Польщі, Чехії й Угорщини допомогли переконати союзників по НАТО прийняти перші три країни у 1999 році, включно з Угорщиною.

Крім того, Угорщина в контексті В-4 змогла знайти баланс між своїм особливим порядком денним – підтримкою угорських громад за кордоном – і колективними інтересами. Хоча іноді це викликало тертя, як у випадку закону про статус угорських меншин 2001 року [86], що непокоїв сусідів. Загалом до 2004 року Угорщина зуміла вписати свої національні пріоритети в ширший регіональний консенсус.

Отже, до 2004 року кожна з чотирьох держав-членів Вишеградської четвірки досягла суттєвого прогресу на шляху перетворень – у політичній, економічній та зовнішньополітичній сферах. Колективна підтримка і координація в рамках В-4 сприяли тому, що цей прогрес був швидшим і впевненішим, ніж якби кожна країна діяла поодиноці. Вишеградська четвірка стала каталізатором цих досягнень, множителем зусиль, як влучно зауважували самі учасники – разом вони змогли більше.

Попри безперечні успіхи, на порозі вступу до ЄС деякі цілі Вишеградської групи залишалися нереалізованими або виконаними не в повному обсязі. Аналіз цих невдач і прогалин дозволяє зрозуміти обмеження співпраці В-4 у 1991–2004 роках та причини, що до цього призвели – політичні, економічні чи інституційні. По-перше, не всі

декларативні наміри початкового періоду були здійснені швидко і легко. Наприклад, теза про усунення всіх залишків тоталітарної системи вимагала глибоких суспільних змін, які затягнулися далеко за межі 2004 року. Хоч формально демократичні інститути було створено, певні рудименти старої системи – такі як посткомуністичні елітні мережі, економічні монополії чи ментальні стереотипи – продовжували впливати на життя країн.

Консолідація демократії хоч і просунулася, проте не завершилася повністю до 2004 року, про що свідчили проблеми з корупцією та верховенством права, які ще вимагали уваги, особливо в Польщі та Словаччині того часу [32]. Економічні цілі – побудова сучасної ринкової економіки – також були досягнуті лише частково: базові ринкові механізми запрацювали, але рівень життя населення та структурна модернізація все ще відставали від рівня довоєнних членів ЄС. На момент вступу до Євросоюзу у 2004 році економічний розрив між вишеградськими країнами та Західною Європою хоча й скоротився, але все ще залишався відчутним. Повної економічної зрілості, про яку мріяли у 1991 році, досягти не вдалося через об'єктивні причини – глибину стартових проблем, глобальні фінансові виклики 90-х, а почасти й через помилки перехідного періоду (повільність реформ у деяких секторах, значні соціальні витрати трансформації) [21].

По-друге, інституційна слабкість самого формату В-4 призвела до того, що в середині 1990-х група пережила період фактичної стагнації. Не було створено постійного секретаріату чи зобов'язуючих угод, які тримали б країни у полі активної взаємодії незалежно від політичної кон'юнктури. Внаслідок цього, коли уряди окремих держав змінили пріоритети, співпраця пригальмувала. Яскравим прикладом стала позиція уряду Чехії у 1993–1997 роках: прем'єр-міністр Вацлав Клаус скептично ставився до Вишеградського формату, вважаючи, що Чехія повинна прямувати до ЄС самостійно і що регіональна співпраця "клубів бідних родичів" може гальмувати її рух [89].

Одночасно Словаччина за правління Мечіара взагалі випала з процесу через невідповідність авторитарної політики декларованим демократичним принципам В-4. Таким чином, цілісність Вишеградської групи як колективного проєкту у цей період не вдалося зберегти: з 1994 по 1998 рік В-4 існувала радше номінально, без реального наповнення [61, с. 14-16]. Причини були політичними – різний курс урядів, відсутність одностайності щодо цінностей – та інституційними, адже відсутність механізмів примусу означала, що за несприятливих умов формат просто не працював. Хоч у 1998 році співробітництво відновилося, втрачений час мав значення: наприклад, не вдалося реалізувати деякі спільні проєкти, заплановані на початку 90-х, через ту паузу.

По-третє, декотрі галузеві та інфраструктурні проєкти, які декларувалися серед пріоритетів, до 2004 року залишилися нереалізованими або незавершеними. Вишеградська декларація згадувала про необхідність розбудови транспортних коридорів північ – південь у Центральній Європі, модернізації комунікацій та енергомереж між країнами. До 2004 року певний поступ був: приміром, було покращено прикордонні переходи та погоджено плани автомагістралі від Балтійського до Адріатичного моря, але єдиного сучасного інфраструктурного мережива між усіма чотирма державами ще не існувало [23, с. 51–52]. Багато проєктів затримувалися через брак фінансування або через те, що пріоритетом стала інтеграція до західноєвропейських транспортних систем, а не внутрішньорегіональних.

Схожа ситуація і в екологічній сфері: хоч питання охорони довкілля були винесені на порядок денний, серйозні ініціативи – наприклад спільний порятунок забрудненого басейну річки Тиса чи комплексні заходи з охорони Карпат – просувалися повільно. Частково це пояснюється економічними причинами: країни боролися з невідкладними трансформаційними проблемами і не завжди могли виділити ресурси на

екологічні програми. Також соціально-культурний вимір співпраці розвинувся пізно: як вже зазначалось, до 2000 року бракувало широкого залучення громадян [108 с. 71–72]. Тому мета створити відчуття спільної центральноєвропейської ідентичності серед населення залишалася радше декларативною.

Опитування того часу показували, що значна частина суспільства у країнах В-4 асоціює себе з Європою загалом, зі своєю нацією, але поняття "вишеградська спільність" для пересічних громадян було доволі абстрактним [49, с. 14-17]. Це означає, що до 2004 року формування стійкої громадської основи для В-4 тільки починалося – завдяки програмам обмінів та культурним форумам Вишеградського фонду. Без цієї основи співпраця залишалася справою переважно еліт, залежною від політичних змін. Крім того, можна відзначити окремі цілі, яких не було досягнуто через зовнішні чи політичні перепони. Наприклад, початкове бажання увійти до НАТО всім разом не здійснилося: три країни пішли попереду, а Словаччина відстала – фактично це був спільний задум, якого через внутрішньополітичні причини одного з учасників не вдалося втілити одночасно.

Інший приклад – намір чотирьох країн виступати єдиним блоком на переговорах з ЄС не завжди реалізовувався: Євросоюз свідомо проводив політику індивідуальної оцінки кожної кандидатури [90, с. 122–124]. Тому в деяких питаннях – скажімо, аграрних квот чи фінансової допомоги – країни В-4 мусили конкурувати за вигідніші умови, а не діяти спільно. Це висвітлює межі регіональної солідарності, коли йшлося про національні економічні інтереси.

Тим не менш, варто зауважити, що від цього відступали тільки у вузьких специфічних випадках – загалом же дух солідарності зберігався. Причини того, чому деякі цілі залишалися нереалізованими до 2004 року, можна віднести до політичних, економічно-ресурсних та інституційних

факторів. Політичні чинники включали зміну урядів і їхніх пріоритетів, як у Чехії та Словаччині у 90-х роках, різне бачення ролі В-4 серед лідерів, а також необхідність узгоджувати національні інтереси з колективними, що не завжди проходило безконфліктно.

Економічні та ресурсні обмеження полягали в тому, що перехідний період вимагав значних ресурсів на внутрішні реформи, тому деяким спільним планам бракувало фінансування чи уваги. Крім того, між країнами існувала певна економічна асиметрія: більш розвинені Чехія та Угорщина остерігалися витратити надто багато зусиль на допомогу слабшим без гарантії вигоди [Macek, J. What is left of the Visegrád Group? Policy Brief. Institut Jacques Delors, March 2021. 3–4 p.].

Інституційні фактори зводилися до відсутності постійних структур, які підтримували б високий рівень співпраці навіть за несприятливих умов. Фактично Вишеградська група була і залишається неформальною: її сила – у гнучкості, але її слабкість у тому, що реалізація цілей залежить від доброї волі кожного уряду. До 2004 року це призводило до того, що співпраця то активізувалася, то пригальмовувала хвилями.

Попри ці не повністю виконані завдання слід підкреслити: сам факт вступу країн В-4 до ЄС значною мірою означав завершення початкової місії групи. Багато цілей певною мірою відкладалися саме тому, що після набуття членства в Союзі їх реалізація мала перейти на інший рівень – вже в рамках європейських політик. Так, розвиток інфраструктури, охорона довкілля чи вирівнювання економічного рівня мали надалі фінансуватися та координуватися через інструменти ЄС.

Це, однак, поставило перед Вишеградською четвіркою нове питання: чим наповнити співпрацю після 2004 року, щоб подолати досягнуті межі і надати новий імпульс регіональній взаємодії. Головне, що до 2004 року В-4, попри окремі невдачі та нереалізовані проєкти, успішно впоралася з ключовими історичними завданнями. Ефективність вишеградської

співпраці до вступу країн у ЄС привертала увагу як західноєвропейських, так і центральноєвропейських дослідників.

Західноєвропейські науковці загалом розглядали В-4 як важливий приклад субрегіональної взаємодії на шляху до розширення Євросоюзу, проте їхні оцінки часом різнилися у акцентах. Багато хто на Заході відзначав прагматичний характер Вишеградської групи та її роль у прискоренні євроатлантичної інтеграції. Наприклад, британський історик і публіцист Тімоті Гартон Еш підкреслював, що лідери В-4 об'єдналися, керуючись спільною вірою в ідею Центральної Європи та бажанням не допустити повернення до старих націоналістичних чвар між собою. Він зазначав, що чотири країни свідомо створили тісну регіональну співпрацю, щоб заручитися прихильністю Заходу – тобто В-4 сприймалася як інструмент демонстрації зрілості цих країн в очах ЄС і НАТО [10].

Інші західні аналітики акцентували, що успіх Вишеграду полягав у його внеску в стабілізацію посткомуністичного простору: завдяки взаємодії Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини регіон став передбачуванішим, а ризик виникнення вакууму безпеки в центрі Європи було мінімізовано [93].

Деякі європейські дослідники, наприклад фахівці з питань розширення, позитивно оцінювали і координованість реформ у В-4, вказуючи, що регулярний обмін досвідом між цими країнами сприяв поширенню найкращих практик – наприклад, польський досвід децентралізації надихав словаків, а угорський досвід залучення інвестицій виявився корисним для поляків, тощо [52].

Водночас у західноєвропейському експертному середовищі лунали й скептичні міркування щодо довгострокової ефективності В-4. Деякі дослідники наголошували, що Вишеградська група була кооперацією для вступу, тобто її головна мета – вступ до ЄС і НАТО – мала тимчасовий характер. Відповідно, прогнозувалося, що після 2004 року, коли ця мета буде досягнута, група може втратити своє призначення [71].

Частина західних коментаторів називала розширення ЄС логічним завершенням спільних зусиль В-4, припускаючи, що надалі інтереси чотирьох країн визначатимуться загальноєвропейським порядком денним, а не вузько регіональним. Подібні оцінки підкріплювали приклад періоду "сплячки" Вишеграду у 90-х: мовляв, як тільки окремі уряди відчували, що можуть досягти прогресу поодиночі, вони призупинили співпрацю.

Отже, критично налаштовані експерти вважали, що ефективність В-4 була неоднорідною в часі – блискучою на старті, але зі спадами, залежними від зовнішніх стимулів, таких як переговори із Заходом. Проте навіть скептики визнавали, що у вирішальний період кінця 90-х – початку 2000-х років Вишеградська група проявила себе згуртовано і тим самим допомогла ЄС провести наймасштабніше розширення без потрясінь.

Зі сторони центральноєвропейських науковців – політичних аналітиків, істориків і соціологів з Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини – оцінки були загалом більш схвальними і детальними, адже вони спостерігали еволюцію В-4 зсередини. Багато дослідників регіону називали вишеградську співпрацю історією успіху, підкреслюючи, що попри всі труднощі чотирьом країнам удалося реалізувати головні завдання перехідного періоду спільно і злагоджено [61, с. 7–12].

Польський політик і публіцист Александр Кваснєвський, хоч і не академік, у своїх аналітичних виступах охарактеризував В-4 як оповідь про великий спільний успіх, наголошуючи, що завдяки Вишеграду голос регіону став сильнішим і більш чутним у Європі, а потенціал кожної країни було помножено через співпрацю [72, с. 13–16].

Подібно, словацькі та чеські політологи відзначали, що солідарність В-4 відіграла критичну роль у поверненні Словаччини до демократичного шляху і її залученні в загальний процес розширення ЄС. Вони наводили приклад 1999–2002 років, коли партнери активно підтримували Братиславу

– це розглядалося як доказ того, що принцип разом увійти до Європи не був пустим звуком [69, 3 с.].

Центральноєвропейські науковці також аналізували фактори ефективності Вишеградської групи. Деякі наголошували, що унікальною сильністю В-4 стала гнучкість: відсутність бюрократії та формалізму дозволила зберегти співпрацю живою, "на політичній хвилі", і швидко перезавантажити її у 1998 році [16, с 169–173.].

Інші вказували, що ефективність значною мірою забезпечувалася спільністю стратегічної мети: поки всі прагнули до НАТО та ЄС, було легше знайти спільну мову. На думку угорського політолога Аттіли Аґа, наприклад, Вишеградська група продемонструвала, що нові члени ЄС можуть діяти узгоджено і впливати на порядок денний, переходячи від статусу просто виконавців волі ЄС (policy-takers) до більш активних співтворців політики (policy-makers) ще перед вступом – завдяки узгодженій позиції в переговорах [7]. Відтак він та його колеги робили висновок, що В-4 – це корисний навчальний майданчик колективної роботи, який підготував країни до спільних дій уже всередині ЄС.

Звичайно, центральноєвропейські експерти не були ідеалістами – вони також вказували на слабкі місця. Чеський аналітик Петер Друлака зауважив, що популярність ідеї центральноєвропейської єдності серед широких верств населення лишалася невисокою, а це у майбутньому може стати викликом для співпраці, коли зникне зовнішній об'єднавчий тиск вступу до ЄС [29, с. 11–14.].

Дехто з угорських дослідників звертав увагу на різні політичні тенденції, наприклад зростання євроскептицизму чи популізму в окремих державах. Проте в оцінках до 2004 року такі застереження мали радше характер прогнозів. Фактично серед центральноєвропейських науковців переважав тон, що ефективність вишеградської співпраці є доведеною,

оскільки всі головні рубежі – від демократичних перетворень до вступу в ЄС – здолано успішно і багато в чому завдяки спільним зусиллям.

Підсумовуючи, можна зазначити, що західноєвропейські та центральноєвропейські дослідники загалом сходяться на думці: до 2004 року Вишеградська четвірка виконала свою історичну місію, ставши дієвим механізмом інтеграції регіону до об'єднаної Європи.

Відмінності в їхніх поглядах стосувалися радше інтерпретації значущості та тривалості цього успіху. Для західних аналітиків В-4 – приклад успішної регіональної підготовки до вступу, що підтвердив ефективність моделі регіональної співпраці як доповнення до європейського проєкту, хоча дехто і вважав цю модель тимчасовою. Центральноєвропейські науковці, зі свого боку, схильні підкреслювати внутрішню цінність вишеградської солідарності та її потенціал, наголошуючи, що ефективність співпраці вимірюється не лише досягнутим членством у ЄС, а й умінням країн діяти разом на благо регіону.

У будь-якому разі, досвід 1991–2004 років увійшов до історії як прецедент успішної регіональної інтеграції, що проклав шлях до розширеної Європи і став предметом позитивних оцінок більшості дослідників як Західної, так і Центральної Європи.

РОЗДІЛ 2. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

2.1. Шлях до членства в Європейському Союзі: спільні та відмінні риси

Після падіння комуністичних режимів і здобуття повного державного суверенітету на початку 1990-х років країни Центральної Європи – Польща, Угорщина, Чехословаччина – визначили вступ до Європейського Союзу одним із ключових зовнішньополітичних пріоритетів. Євроінтеграція розглядалася як стратегічний шлях для закріплення демократії, переходу до ринкової економіки та повернення до європейської спільноти після десятиліть ізоляції у складі радянського блоку.

Всі чотири країни Вишеградської групи на початку 1990-х синхронно розпочали політичні й економічні реформи, необхідні для відповідності критеріям членства ЄС, та залучилися до процесів європейської інтеграції через укладення асоціативних угод з ЄС і активну співпрацю з європейськими інституціями.

Попри відмінності в національних умовах, Польща, Чехія, Словаччина й Угорщина мали спільне бачення свого майбутнього в об'єднаній Європі. Усі вони прагнули якнайшвидше виконати Копенгагенські критерії щодо стабільної демократії, прав людини, ринкової економіки та здатності впроваджувати *acquis* ЄС.

Важливим кроком стало підписання Європейських угод про асоціацію: Польща, Угорщина та Чехословаччина уклали такі угоди з Європейським співтовариством у 1991–1993 рр., що дало старт поступовій інтеграції їхніх економік до спільного ринку та гармонізації законодавства. Надалі всі чотири держави подали офіційні заявки на членство в ЄС, підтвердивши незворотність курсу на вступ. Спільними інструментами для досягнення цієї мети стали масштабні внутрішні реформи та програми підготовки до членства, підтримувані Європейським Союзом. Зокрема, країни В4 активно користувалися програмами технічної допомоги ЄС,

впроваджували зони вільної торгівлі та розбудовували інституції, відповідальні за євроінтеграційну політику [66, с. 4–6].

Важливо, що всі чотири країни координували зусилля в рамках регіональної співпраці: на зустрічах Вишеградської групи обговорювалися хід реформ, виконання вимог ЄС, питання регіональної безпеки і транскордонної співпраці – тобто створювалася атмосфера взаємної підтримки на шляху до спільної мети.

Хоча стратегічний курс був спільним, темпи і особливості просування до членства в ЄС помітно різнилися між країнами В4. Польща однією з перших в регіоні розпочала радикальні ринкові перетворення та вже в першій половині 1990-х досягла суттєвого економічного зростання і стабілізації інститутів демократії. Польське суспільство загалом підтримувало вступ до ЄС, хоча існували побоювання у селянства та певних груп щодо конкуренції з західними виробниками [18].

Угорщина ще наприкінці 1980-х започаткувала економічні реформи і в 1990-ті продовжила поступову трансформацію, залучаючи значні іноземні інвестиції. Угорські уряди стабільно декларували євроінтеграцію як пріоритет, і суспільна підтримка цього курсу залишалася високою [110, с. 80–88].

Чехія після "оксамитової" революції 1989 р. успадкувала відносно розвинену економіку і стала на шлях швидкої приватизації та реформування під керівництвом уряду Вацлава Клауса. Попри певний скептицизм чеських правих політичних кіл щодо швидкого вступу до ЄС, Чехія стабільно рухалася до виконання умов членства. Уже у 1996 р. вона подала заявку, а в 1997 р. отримала позитивний висновок Єврокомісії на початок переговорів [34].

Словаччина ж у першій половині 1990-х дещо відстала від сусідів через внутрішньополітичні фактори: авторитарні тенденції уряду Володимира Мечіара спричинили критику з боку ЄС і НАТО, що призвело

до невключення Словаччини в першу хвилю переговорів про розширення. Повільніші темпи демократичних реформ та проблеми з верховенством права у 1994–1998 рр. віддаляли Словаччину від швидкого вступу до ЄС [75, с. 142–144].

Водночас інші члени Вишеградської групи підтримували словацьке суспільство й проєвропейські сили, наголошуючи на важливості інтеграції Словаччини разом із сусідами. Поворотним моментом стали парламентські вибори 1998 р. у Словаччині, після яких до влади прийшла проєвропейська коаліція на чолі з Мікулашем Дзуріндою. Новий уряд різко активізував реформи, відновив демократичні стандарти та надолужив згаяне: вже 1999 р. Словаччина дістала запрошення розпочати переговори про вступ до ЄС у другій хвилі розширення [40, с. 2–4.].

В усіх чотирьох країнах членство в ЄС загалом мало підтримку політичних еліт та більшості населення, проте рівень ентузіазму та єдність політикуму дещо відрізнялися.

В Польщі протягом 1990-х існував консенсус між основними партіями щодо євроінтеграції – і посткомуністичні уряди, і правоцентристські працювали над зближенням з ЄС. Хоча наприкінці 1990-х у Польщі виникали й євроскептичні сили, на загал політична воля була сконцентована на досягненні членства у визначені ЄС строки.

Угорщина так само демонструвала безперервність інтеграційного курсу: уряди Й. Анталла та Д. Бороша, а згодом Г. Хорна забезпечили прийняття необхідних законів і вступ країни до НАТО у 1999 р. як проміжного етапу інтеграції із Заходом. На відміну від Польщі, де суспільство було більш однотайно проєвропейським, в Угорщині вже на рубежі століть окреслилися зародки майбутніх розколів – частина суспільства й політиків підтримувала європейську інтеграцію головню з прагматичних міркувань, очікуючи економічних вигод, тоді як інша частина почала проявляти занепокоєння щодо збереження національного

суверенітету [Chatham House. The Political Context of EU Accession in Hungary. London: The Royal Institute of International Affairs, 2002. С. 3–4.].

В Чехії політичний істеблішмент 1990-х був двоїстим у ставленні до Європи: президент Вацлав Гавел і ліберальні сили наполегливо просували ідею повернення до Європи, тоді як прем'єр Вацлав Клаус і його оточення були більш обережними, побоюючись надмірної регуляції з Брюсселя. Втім, попри цю риторику, уряд Клауса також здійснював необхідні кроки до вступу, а після його відставки у 1997 р. євроінтеграційна лінія урядів М. Земана і В. Шпідли стала ще більш активною. Словацьке суспільство у першій половині 90-х було розділене: частина підтримувала популістський курс Мечіара, навіть якщо це загрожувало ізоляцією від Європи, проте значна частина – особливо молодь, інтелігенція, міське населення – прагнула приєднатися до ЄС разом з іншими сусідами. Після зміни влади у 1998 р. суспільна підтримка членства різко зросла, що відобразилося у референдумі 2003 р., коли понад 92% словацьких виборців висловилися «за» вступ до ЄС (при явці трохи більш ніж 52%). Для порівняння, в Польщі на референдумі 2003 р. вступ підтримали 77,5% виборців (явка 58%), в Чехії – 77,3% (явка 55%), а в Угорщині – 83,8%, хоча явка склала лише близько 45%, що свідчило про певну апатію виборців. Отже, до початку 2000-х років у всіх країнах В4 було забезпечено як політичну волю керівництва, так і більш-менш стійку суспільну підтримку курсу на членство в ЄС, що створило необхідні внутрішні передумови для успішного завершення переговорного процесу [87].

На практиці всі країни Вишеградської четвірки пройшли схожі етапи на шляху до ЄС: виконання критеріїв і адаптація законодавства, відкриття переговорів про вступ, закриття переговорних розділів до кінця 2002 р. та підписання Договору про вступ навесні 2003 р. Спільний знаменник – готовність до комплексних реформ – поєднувався з національними особливостями, але кінцева мета була досягнута: 1 травня 2004 р. Польща,

Чехія, Словаччина й Угорщина синхронно стали повноправними членами Європейського Союзу. Це ознаменувало успішне завершення тривалого «шляху додому в Європу» для країн Центральної Європи, прокладеного впродовж 1990-х – початку 2000-х років [97].

2.2. Роль Вишеградської групи у процесі набуття членства в ЄС (2004 р.)

Однією з особливостей євроінтеграційного поступу країн В4 стала їхня тісна регіональна співпраця у форматі Вишеградської групи. Це неформальне об'єднання, створене в 1991 р., від самого початку було спрямоване на взаємодопомогу в реалізації спільних стратегічних цілей – вступу до ЄС та НАТО. У процесі підготовки до членства в Євросоюзі Вишеградська група відіграла важливу інституційну, політичну та комунікаційну роль, що проявилось як у координації дій урядів, так і у формуванні позитивного іміджу регіону в очах західноєвропейських партнерів.

Вишеградська четвірка, не будучи наднаціональним утворенням із спільними органами, діяла на основі періодичних самітів, зустрічей на рівні глав урядів, міністрів закордонних справ та експертів. У ході цих контактів відбувався активний обмін інформацією щодо перебігу переговорів з ЄС, обговорення оптимальних шляхів виконання вимог *acquis* та використання інструментів фінансової і технічної допомоги від Євросоюзу. Особливо важливою така координація стала після 1998 р., коли до В4 фактично повернулася демократична Словаччина.

Лідери Польщі, Угорщини і Чехії продемонстрували солідарність, підтримавши прагнення Братислави надолужити втрачений час: передавалися експертні напрацювання, консультували словацьких колег щодо переговорних стратегій, ділилися досвідом виконання передвступних «домашніх завдань». Така співпраця зміцнювала позиції кожної країни, адже дозволяла враховувати помилки та успіхи сусідів. Важливо, що Вишеградська група також виступала єдиним фронтом у ключових питаннях інтеграції: всі її члени, по суті, вимагали в ЄС справедливого й однакового підходу, щоб жодна з країн не залишилася осторонь наступної хвилі розширення. Показово, що хоча Словаччина спочатку не увійшла до

першого раунду переговорів 1998 р., союзники по В4 лобіювали її інтереси – і вже наприкінці 1999 р. ЄС переглянув своє рішення, запросивши Словаччину до переговорів. Отже, Вишеградська платформа слугувала механізмом вироблення спільної позиції в регіоні та неформальним «клубом однодумців», які прагнули вступити до ЄС одночасно [93].

Об'єднуючи зусилля, країни Вишеградської четвірки змогли ефективніше комунікувати із західноєвропейськими партнерами, доводячи свою відданість європейським цінностям і регіональну стабільність. В 1990-х роках багато політиків та експертів у ЄС розглядали Центральну Європу як єдиний геополітичний простір, і саме існування В4 зміцнювало уявлення про нього як про «регіон успіху» трансформації. Спільні декларації та заяви Вишеградських самітів підкреслювали прагнення членів групи повернутися до Європи, будувати правову державу та ринкову економіку, що створювало позитивний фон для переговорів про вступ.

До конкретних успішних ініціатив можна віднести заснування у 2000 р. Міжнародного Вишеградського фонду – інституції, яка фінансувала спільні освітні, культурні та наукові проекти. Хоча напряду ця діяльність не була частиною переговорного процесу з ЄС, опосередковано вона сприяла внутрішньому зміцненню суспільної підтримки інтеграції та розвитку контактів громадянського суспільства за європейськими стандартами [95, с. 55–57].

У політичній площині країни В4 неодноразово демонстрували єдність: наприклад, напередодні саміту ЄС у 2002–2003 рр., де фіналізували умови вступу, прем'єр-міністри Вишеградських країн узгоджували позиції щодо спірних питань (квоти сільгосппродукції, перехідні періоди на вільне пересування робочої сили тощо), намагаючись підсилити переговорні аргументи кожного. Хоча в деталях інтереси не завжди співпадали, сам факт регулярних консультацій допомагав виробити атмосферу співпраці замість конкуренції [63].

Взаємодія в рамках В4 не була позбавлена проблем. По-перше, через неінституційний характер групи її ефективність повністю залежала від політичної волі лідерів. У періоди, коли консенсусу не було, співпраця призупинялася. Так, у 1993–1998 рр. діяльність Вишеградської трійки (без Словаччини) фактично завмерла: авторитарний курс Мечіара у Словаччині унеможливив повноцінну регіональну співпрацю, а Польща, Чехія й Угорщина зосередилися на власних шляхах до ЄС, підтримуючи контакти переважно на двосторонньому рівні. Цей «ступор» було подолано лише після демократичних змін у Братиславі, що вказує на вразливість формату В4 до внутрішньополітичних коливань. По-друге, існували давні історичні й двосторонні чутливі питання, які час від часу ускладнювали єдність групи [11, с. 200].

Показовим був епізод у лютому 2002 р., коли прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан порушив тему перегляду Бенешових декретів (повоєнних указів у Чехословаччині щодо конфіскації майна судетських німців та угорців), що викликало різке незадоволення Праги і Братислави і ледь не призвело до дипломатичного конфлікту посеред вирішальної фази переговорів з ЄС [80]. Цей інцидент висвітив, що надмірне акцентування на націоналістичних питаннях могло підірвати довіру всередині В4 у критичний момент. По-третє, наприкінці переговорного процесу кожна держава Вишеграду була змушена самотійно відстоювати свої інтереси перед ЄС. Коли дійшло до розподілу квот, фінансових зобов'язань чи місць у європейських інституціях, між країнами виникла певна конкуренція. Наприклад, під час обговорення рівня сільськогосподарських субсидій або представництва в Європарламенті кожна країна лобіювала власні преференції, і спільний фронт послабився. Проте такі розбіжності є природними, і їх вдавалося утримувати в рамках робочих суперечок, не допускаючи розколу групи.

В цілому, роль Вишеградської групи у вступі Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини до ЄС можна оцінити як переважно позитивну. Це об'єднання забезпечило неформальний «клуб» для обміну досвідом і взаємної підтримки, слугувало сигналом для Європейського Союзу про регіональну стабільність і зрілість цих демократій, а також допомогло скоординувати деякі спільні підходи в переговорах. Попри окремі суперечності, до 2004 р. Вишеградська четвірка досягла своєї головної мети – всі її члени синхронно приєдналися до ЄС, продемонструвавши успішність колективної стратегії «повернення до Європи». Після цього перед об'єднанням постало питання нових смислів існування, проте факт спільного вступу став важливим прецедентом ефективної регіональної співпраці.

2.3. Інституційна та політична адаптація країн В4 до європейських стандартів (2004–2024 рр.)

Вступ до Європейського Союзу відкрив для країн Вишеградської групи новий етап – повномасштабну участь у політико-правовому полі ЄС. Після 2004 р. Польща, Чехія, Словаччина й Угорщина зобов'язані були впроваджувати всі норми та рішення, ухвалені на рівні Союзу, що вимагало подальшого вдосконалення їхніх національних правових та інституційних систем. Вже на момент вступу ці країни імплементували значну частину *acquis communautaire*, проте єврозаконодавство – динамічне, і його розвиток вимагав постійного оновлення внутрішніх норм.

Для координації європейських справ уряди створили або посилили спеціальні структури: наприклад, в Польщі запроваджено посаду комітету з європейської інтеграції при уряді та відповідний комітет у Сеймі; в Чехії, Угорщині та Словаччині сформовано урядові офіси/відділи у європейських справах, які відстежували відповідність національного законодавства нормам ЄС і готували позиції для Ради ЄС. Парламенти країн В4 теж адаптувалися – з'явилися парламентські комітети з європейських питань, які аналізували проєкти регуляцій ЄС та виробляли мандати для урядовців.

Окрім законодавчої адаптації, постала потреба реформувати деякі інституції влади відповідно до європейських стандартів прозорості та належного врядування. Наприклад, для ефективного освоєння структурних і когезійних фондів ЄС країни В4 створили спеціальні агенції та інституційні механізми контролю за використанням коштів, впровадили європейські процедури публічних закупівель, посилили фінансовий нагляд. У сфері правосуддя інтеграція вимагала забезпечення незалежності судової гілки влади та дієвості судових рішень – з 2004 р. національні суди отримали право звертатися до Європейського суду з питань трактування права ЄС, а громадяни – можливість апелювати до Європейського суду з прав людини та інших інституцій, що стимулювало судові реформи [19].

Необхідно відзначити, що вступ до ЄС також спричинив певні зміни в системах врядування на субнаціональному рівні. Зокрема, Польща ще у 1999 р. провела адміністративну реформу, створивши великі воєводства (регіони) з виборними радами, що відповідало логіці регіональної політики ЄС і дозволило регіонам стати бенефіціарами європейських фондів. Чехія у 2000 р. запровадила самоврядні крайові адміністрації. Словаччина та Угорщина також реформували місцеве самоврядування. Ці кроки були частково мотивовані вимогою ЄС щодо децентралізації і розвитку місцевої демократії – як елементу європейського стандарту врядування [22]. Таким чином, у перші роки після вступу країни Вишеграду загалом продемонстрували успішну інституційну адаптацію: їхні урядові механізми навчились ефективно працювати в багатосаровій системі ЄС, брати участь у процесі ухвалення рішень на рівні Союзу та втілювати ці рішення вдома.

Отримавши статус членів, держави В4 поставили перед собою нові інтеграційні завдання. Одним із таких було входження до Шенгенської зони – і вже у 2007 р. всі чотири країни успішно приєдналися до простору без внутрішніх кордонів ЄС, скасувавши прикордонний контроль між собою та іншими членами Шенгену [20]. Це стало можливим завдяки посиленню зовнішньої охорони кордонів і технічній модернізації відповідно до шенгенських критеріїв. Наступним логічним кроком було долучення до Єврозони. В цій сфері шлях Вишеградських країн розійшовся: Словаччина зробила ставку на швидку євроінтеграцію фінансової системи і вже у 2009 р. запровадила євро як національну валюту, успішно виконавши Маастрихтські критерії [33].

Серед мотивацій такого кроку – прагнення залучити інвестиції, закріпити макроекономічну стабільність і перебувати в ядрі інтеграції. Натомість Польща, Угорщина та Чехія відклали запровадження євро на невизначений час. У Польщі після 2004 р. тривали дискусії: урядова коаліція на чолі з Дональдом Туском декларувала намір увійти до Єврозони,

проте через світову фінансову кризу 2008 р. та внутрішню політичну опозицію конкретні терміни не встановлювалися [56].

Чехія за прем'єрства Мірека Тополанека та пізніше Петра Нечаса зайняла скептичну позицію щодо спільної валюти, посилаючись на необхідність збереження незалежної монетарної політики. Навіть зміна урядів не привела до суттєвого прогресу, і питання запровадження євро було фактично заморожене. Станом на 2025 рік Чехія залишається поза Євразоною без чіткого плану вступу [24].

Угорщина після 2010 р. також відійшла від попередніх планів прийняти євро. Уряд Віктора Орбана, посилаючись на потребу економічного суверенітету, не визначив дати переходу на єдину валюту. Таким чином, у питанні поглиблення інтеграції через Євразону В4 розділилася: Словаччина інтегрувалася глибше, тоді як інші країни з різних причин обрали обережність [54].

Окрім валютно-фінансового виміру, нові орієнтири євроінтеграційної діяльності країн Вишеграду включали активну участь у формуванні політик ЄС та просування власних ініціатив. Наприклад, Польща, намагаючись стати регіональним лідером у ЄС, спільно зі Швецією у 2009 р. ініціювала Східне партнерство – програму ЄС з розвитку відносин із шістьма східними сусідами. Усі країни В4 підтримали цю ініціативу, оскільки вона відповідала їхнім інтересам безпеки і історичним зв'язкам [62].

Ще одним напрямом стала підтримка подальшого розширення ЄС: Вишеградська група колективно та кожна країна окремо виступали адвокатами вступу держав Західних Балкан, використовуючи власний досвід як приклад успішної трансформації. Також держави В4 долучилися до нових внутрішньоєвропейських проєктів: спільна оборонна політика, енергетичний союз, ініціативи регіонального розвитку (Трьохмор'я, де Польща і Чехія беруть участь, а Угорщина і Словаччина висловлюють підтримку) [65]. Таким чином, після вступу країни Вишеграду не тільки

переймали норми ЄС, але й почали впливати на порядок денний Союзу, просуваючи питання, важливі для Центральної Європи.

Через понад десятиліття після вступу виявилось, що хоча економічно та інституційно країни В4 інтегрувалися доволі успішно, у сфері політики та дотримання європейських цінностей їхні шляхи почали різко розходитися. Зокрема, після 2015 р. дві з чотирьох держав – Польща та Угорщина – опинилися у центрі уваги ЄС у зв'язку з відходом від ліберально-демократичних принципів і проблемами з верховенством права.

Польща: Поворотним моментом стали парламентські вибори у 2015 р., коли до влади прийшла партія «Право і справедливість». Новий польський уряд розпочав серію суперечливих реформ державних інституцій, зокрема судової системи. Було здійснено спроби політичного контролю над Конституційним Трибуналом та над Верховним судом. Ці кроки викликали гостру критику з боку опозиції та Європейського Союзу, який побачив у них загрозу незалежності судової влади – одному з ключових принципів верховенства права. Європейська комісія вперше в історії застосувала до Польщі превенційний механізм щодо верховенства права, а невдовзі, у грудні 2017 р., запустила офіційну процедуру за статтею 7 Договору про ЄС, звинувативши Польщу в системному порушенні засадничих європейських цінностей [38]. Хоча накладення санкцій потребує одностайної підтримки всіх інших членів ЄС і не було реалізоване через політичні причини, сам факт таких дій безпрецедентний для історії Союзу.

Паралельно з цим Єврокомісія ініціювала низку справ у Суді ЄС проти Польщі, оскаржуючи реформи PiS. Суд ЄС у кількох рішеннях 2019–2021 рр. визнав порушення, змусивши Варшаву відкотити окремі положення реформ [88]. Однак у цілому конфлікт між польським урядом і інституціями ЄС тривав протягом другої половини 2010-х і на початку 2020-х років, що призвело до охолодження відносин і навіть затримки

виділення фінансових ресурсів, наприклад, Єврокомісія в 2021–2022 рр. відмовилася схвалити польський План відновлення після пандемії, вимагаючи гарантій незалежності судової системи. Отже, Польща, яка у 2004–2015 рр [36]. вважалася зразковим новим членом ЄС і динамічною демократією, вступила в період кризових відносин з Союзом через відступ від частини європейських стандартів верховенства права.

Угорщина: Ще раніше, з 2010 р., аналогічний тривожний тренд накреслився в Угорщині. Повернення до влади партії «Фідес» на чолі з Віктором Орбаном ознаменувалося поступовим згортанням ліберальних механізмів стримувань і противаг. Угорщина ухвалила нову редакцію Конституції, яка, на думку критиків, посилила контроль правлячої партії над судовою системою, прокуратурою, медіа і незалежними регуляторами. Впродовж 2010-х уряд Орбана встановив жорсткий контроль над публічними медіа, опосередковано сприяв концентрації приватних медіа в руках лояльних бізнесменів, обмежив діяльність неурядових організацій. Поправки до законодавства про вибори і судоустрій критикували за те, що вони створюють переваги для влади. Всі ці кроки також привернули увагу ЄС. Уже з 2013 р. Європарламент і правозахисні структури ЄС почали говорити про «відступ від демократії» в Угорщині [53].

Кульмінацією стало голосування в Європарламенті у вересні 2018 р., коли дві третини депутатів підтримали резолюцію про наявність в Угорщині ризику серйозного порушення цінностей ЄС і закликали Раду ЄС розпочати процедуру санкцій за статтею 7. Таке рішення відкрило формальний процес перевірки дотримання верховенства права в Угорщині, подібний до польського кейсу. Попри те, що через позицію деяких держав суворі покарання не були застосовані, сама ситуація засвідчила безпрецедентний стан: країна – член ЄС фактично перестала відповідати критеріям, які колись виконала для вступу.

У наступні роки Єврокомісія також неодноразово зверталася до Суду ЄС з позовами проти угорських законів, здобуваючи рішення про їх невідповідність праву ЄС. Окрім того, у 2020 р. на рівні ЄС було запроваджено механізм обумовленості бюджету принципом верховенства права, і вперше застосовано саме до Угорщини: у 2022–2023 рр. Брюссель призупинив виділення частини коштів з фондів ЄС для Угорщини, вимагаючи від уряду конкретних антикорупційних та судових реформ. Таким чином, Угорщина, колись лідер демократичних перетворень початку 1990-х, нині класифікується багатьма спостерігачами як «гібридний режим», що поєднує формальні атрибути демократії з авторитарною практикою – і це становить серйозний виклик для ціннісної єдності ЄС [35].

Чехія та Словаччина: На тлі Польщі й Угорщини інші дві країни Вишеграду зуміли до певної міри зберегти вірність принципам ліберальної демократії, хоча і вони стикалися з кризовими ситуаціями. Чехія після вступу до ЄС продовжила традицію часткового євроскептицизму на рівні політичного дискурсу – зокрема, президент Вацлав Клаус відкрито критикував поглиблення євроінтеграції і навіть зволікав з підписанням Лісабонського договору. Однак ці явища не виходили за рамки демократичної політичної гри.

Чеські інституції залишалися стійкими, зміна влади відбувалася на основі виборів. Викликом для Чехії стала поява нового типу політика – олігарха-популіста Андрея Бабіша, чия партія ANO виграла вибори у 2017 р. і очолила уряд. Бабіш, великий підприємець, сконцентрував у своїх руках значний медійний та економічний ресурс, що породило конфлікт інтересів: Єврокомісія проводила розслідування щодо можливого незаконного отримання його компаніями субсидій ЄС [42].

Попри побоювання, демократична система Чехії встояла: у 2021 р. на виборах опозиційні партії здобули більшість, а 2023 р. на посаду президента було обрано проєвропейського генерала Петра Павела замість проросійськи

налаштованого Мілоша Земана. В цілому, Чехія зберегла репутацію країни з незалежною судовою системою, вільними медіа та дієвою системою стримувань і противаг, не давши євроскептикам перейти межу верховенства права.

Словаччина після вступу пережила кілька хвиль політичних змін. У 2006 р. до влади повернувся колишній прем'єр Роберт Фіцо, відомий своєю націонал-популістською риторикою, однак у перші каденції він радше дотримувався правил гри ЄС: Словаччина успішно приєдналася до Єврозони, слов'янська республіка підтримувала спільні політики ЄС. Проблемним місцем для Словаччини лишалася корупція та кумівство у владі.

Кульмінацією внутрішньої кризи стала трагедія – вбивство журналіста-розслідувача Яна Куцяка у 2018 р., який викривав зв'язки між владою та олігархією. Цей випадок шокував суспільство і призвів до масових протестів. Врешті прем'єр Р. Фіцо вимушений був піти у відставку. Словаччина взяла курс на очищення: у 2019 р. президентом була обрана ліберальна правозахисниця Зузана Чапутова – відкрита прихильниця європейських цінностей, а на виборах 2020 р. перемогли опозиційні сили з обіцянками боротьби з корупцією [100].

Новий уряд Ігоря Матовича доклав зусиль до відновлення довіри до правоохоронних органів, почалися розслідування проти колишніх високопосадовців. Тобто у Словаччині проблеми з верховенством права мали радше характер слабкості інституцій та корупції, а не цілеспрямованого демонтажу демократичних засад. ЄС не вдавався до санкцій чи особливих процедур проти Братислави – навпаки, відзначалося конструктивне співробітництво. Показово, що Словаччина виступала як надійний партнер у рамках ЄС: наприклад, у 2016 р. вона навіть головувала в Раді ЄС, відіграючи модераторську роль. Проте останні політичні тенденції – зокрема, перемога на виборах 2023 р. партії Р. Фіцо, котрий

повернувся з більш різким євроскептичним та проросійським ухилом – ставлять питання щодо майбутнього курсу Словаччини [8]. Станом на 2024 р., однак, Словаччина все ще класифікується як демократія з плюралістичною системою, а основні євроінтеграційні здобутки не були демонтовані.

Окремо слід згадати кризовий епізод, який водночас об'єднав Вишеградські країни перед зовнішнім викликом, але й виявив їхню опозицію до курсу Брюсселя – це міграційна криза 2015–2016 рр. Потік біженців з Близького Сходу, Азії та Африки, які прямували до Європи, викликав розробку механізмів розподілу шукачів притулку між членами ЄС. Країни В4 зайняли консолідовану жорстку позицію проти обов'язкових квот на розселення мігрантів [99]. На кількох самітах у 2015 р. лідери Польщі, Чехії, Словаччини й Угорщини виступили зі спільними заявами, заявляючи про небажання приймати примусово визначені групи біженців, мотивуючи це міркуваннями безпеки і суспільної згоди. Вони наполягали на добровільному підході та захисті зовнішніх кордонів ЄС.

Ця спільна позиція врешті-решт набрала сили: хоча Рада ЄС більшістю голосів ухвалила рішення про тимчасові квоти, країни Вишеграду проігнорували їх. Угорщина і Словаччина навіть оскаржили квоти в Суді ЄС (проте програли справу у 2017 р.). Таким чином, міграційна криза показала здатність В4 діяти єдиним фронтом у рамках ЄС, але також позначила їх як «незговірний блок» в очах західноєвропейських членів. З одного боку, це зміцнило внутрішню єдність Вишеграду – солідарність проти, на їх думку, непередбаченого рішення Брюсселя, з іншого – поглибило політичні розбіжності між В4 та старими членами ЄС щодо розуміння принципу солідарності. Цей епізод частково проклав шлях до формування пізнішої опозиції Польщі та Угорщини з питань верховенства права: ці країни відчували підтримку одна одної та певну безкарність у непокорі рішенням більшості ЄС.

На початок 2020-х років країни Вишеградської групи демонструють доволі диференційовану картину в контексті європейських стандартів. Якщо економічно всі чотири держави успішно інтегрувалися в спільний ринок, досягнувши значного зростання та наближення рівня ВВП на душу населення до середньоєвропейського, то в політичній сфері спостерігається розподіл на дві умовні групи.

Чехія і Словаччина в основному залишаються в руслі ліберально-демократичних норм ЄС: влада змінюється шляхом виборів, опозиція має реальні шанси на успіх, судова система та ЗМІ зберігають незалежність. Попри різні політичні уподобання населення – від проєвропейських до помірковано націоналістичних – ці країни не виходили за «червоні лінії», які б змусили ЄС застосувати проти них юридичні санкції. Натомість Польща та Угорщина нині характеризуються як проблемні члени Союзу в питанні дотримання принципів демократії та верховенства права.

Міжнародні оцінки та рейтинги відзначають деградацію демократичних показників: Угорщина була перекласифікована з «консолідованої демократії» на «гібридний режим», Польща знизилась до рівня «частково консолідованої демократії». Це безпрецедентно для ЄС, адже вперше держави-члени показують регрес у політичних стандартах після вступу. Така ситуація веде до напруження всередині самого Вишеграду. Якщо раніше чотвірка завжди виступала відносно узгоджено, то з другої половини 2010-х її єдність під питанням: Чехія і Словаччина дедалі менше схильні підтримувати радикальні дії Польщі та Угорщини, боячись ізоляції та втрати репутації. Яскраво це проявилось після російського вторгнення в Україну у 2022 р.: Польща і Чехія стали одними з лідерів антиросійської коаліції в ЄС, тоді як Угорщина зайняла найстриманішу позицію, відмовляючись підтримувати деякі санкції та зберігаючи контакт з Москвою. Словаччина теж зайняла чітко проєвропейську та пронатовську лінію. У результаті В4 втратила

однорідність – у ній утворилися розколи як за геополітичними підходами, так і за ступенем поваги до внутрішніх цінностей ЄС [45].

Підсумовуючи, протягом 1991–2024 рр. країни Вишеградської групи пройшли значний шлях у євроінтеграційних процесах – від прагнення вступу до ЄС до двох десятиліть членства, протягом яких вони впливають на розвиток самого Союзу. Їхні стратегії інтеграції мали блискучий успіх на етапі вступу, багато в чому завдяки співпраці в межах В4 та готовності до глибоких внутрішніх трансформацій.

Після 2004 р. всі чотири держави підтвердили спроможність адаптувати свої інституції і політику до вимог ЄС, продовжуючи економічне зближення і участь у спільних проектах. Водночас досвід поствступного періоду продемонстрував, що формальне членство не гарантує автоматичного підтримання високих стандартів демократії: зовнішні кризи і внутрішньополітичні зміни призвели до того, що частина Вишеградського регіону відійшла від принципів, які лежать в основі ЄС. Це породило нові виклики як для згуртованості В4, так і для єдності Євросоюзу в цілому. Проте є підстави сподіватися, що накопичений позитивний досвід співпраці та тиск громадянського суспільства не дозволять цим розходженням зруйнувати досягнення євроінтеграційних стратегій Вишеградських країн, а радше стимулюватимуть повернення до спільних європейських орієнтирів та цінностей.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ УЧАСТІ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Узгодженість позицій країн ВГ щодо євроспільної політики

Після вступу до Європейського Союзу в 2004 році країни Вишеградської четвірки прагнули зберігати певну єдність у формуванні спільних підходів до політики ЄС. Однак упродовж останнього десятиліття їхня узгодженість щодо ключових напрямів європейської політики зазнала суттєвих випробувань. В окремих сферах ВГ демонструвала спільний фронт і консенсус, тоді як в інших виявилися глибокі розбіжності між позиціями членів групи. Розглянемо основні напрями – міграційну політику, принцип верховенства права, кліматичну політику, розширення ЄС та зовнішню політику – та проаналізуємо, наскільки зберігається чи втрачена єдність Вишеградських країн у цих питаннях.

У сфері міграції країни Вишеградської групи найбільш чітко проявили спільність позицій під час кризи біженців 2015 року. Тоді всі чотири держави відкрито виступили проти запроваджених ЄС квот на розподіл шукачів притулку між державами-членами. Вишеградські уряди одностайно обстоювали підхід гнучкої солідарності, пропонуючи кожній країні самотійно визначати внесок у вирішення кризи – посилення охорони зовнішніх кордонів, гуманітарну допомогу країнам походження мігрантів – замість обов’язкового прийому переселенців. Цей спільний фронт проти обов’язкових квот засвідчив єдність ВГ у відстоюванні національного суверенітету в питанні міграції. Наприклад, Угорщина і Словаччина оскаржували механізм квот у Суді ЄС, а Польща та Чехія фактично відмовилися виконувати рішення про релокацію біженців, попри його ухвалення більшістю в Раді ЄС. У результаті Вишеградська група де-факто зірвала реалізацію загальноєвропейської схеми розподілу мігрантів.

Проте згодом спільна позиція частково видозмінилася через внутрішньополітичні зміни та нові обставини. Польща після 2015 року

перейшла під уряд консервативної партії Право і справедливість (PiS), який посилив антиміграційну риторику, зрештою повністю відмовившись приймати біженців з Близького Сходу й Північної Африки. Чехія та Словаччина за певних періодів демонстрували більш стриману риторику, особливо зі зміною урядів: наприклад, словацькі лідери після 2018 року намагалися пом'якшити тон щодо ЄС. Однак у принципових питаннях – відмові від обов'язкових квот та наголосі на захисті кордонів – усі чотири країни залишалися одностайними. Показово, що навіть у 2020-х роках, коли Євросоюз опрацьовував новий Пакт про міграцію та притулок, Польща й Угорщина спільно виступали проти будь-яких механізмів примусового перерозподілу мігрантів, тоді як Чехія та Словаччина погодилися на компромісні рішення [74]. Таким чином, у міграційній політиці Вишеградська група у 2015–2016 рр. продемонструвала майже повний консенсус, але надалі намітилися нюанси: дві найбільше скептичні країни залишаються опозиційними до загальноєвропейських схем розподілу, тоді як інші двоє схильні підтримати спільну політику за умови врахування їхніх інтересів.

Питання дотримання принципів верховенства права та демократичних норм виявило суттєві розходження всередині Вишеградської групи. Упродовж 2015–2024 рр. Європейська комісія та інституції ЄС неодноразово ставили під сумнів політику урядів Польщі та Угорщини щодо незалежності судової влади, свободи ЗМІ та інших демократичних стандартів. Польський уряд після 2015 року запровадив суперечливу судову реформу, що викликала звинувачення у підриві суддівської незалежності. Угорщина під керівництвом прем'єра Віктора Орбана з 2010-х років здійснила конституційні та правові зміни, які сконцентрували владу в руках правлячої партії і поставили під контроль ключові інституції – суди, ЗМІ, виборчу систему. На цьому тлі Чехія і Словаччина залишалися в основному в руслі загальноєвропейських

стандартів демократії, не вступаючи в настільки гострі конфлікти з Брюсселем щодо верховенства права. Хоча і в цих країнах траплялися скандали, пов'язані з корупцією чи впливом олігархів, наприклад, справа чеського прем'єра А. Бабіша щодо конфлікту інтересів, резонансне вбивство журналіста у Словаччині у 2018 році, вони не призвели до системного протистояння з інституціями ЄС [43].

Відтак, у питанні верховенства права ВГ не виступає єдиним фронтом. Навпаки, Угорщина та Польща фактично утворили неформальний тандем, підтримуючи одна одну перед загрозою санкцій ЄС. З 2017 року проти обох країн було запущено процедуру за статтею 7 Договору про ЄС за системні порушення принципів правової держави. Угорщина неодноразово заявляла, що ветоуватиме будь-які каральні заходи проти Польщі, і навпаки, польський уряд – проти санкцій щодо Будапешта. Цей взаємний захист свідчить про консенсус між Варшавою та Будапештом у небажанні підкорятися тиску ЄС у сфері демократичних стандартів.

Натомість Прага та Братислава зайняли обережнішу позицію: вони не приєднувалися до критики Польщі й Угорщини в агресивний спосіб, але й не блокували зусиль ЄС, спрямованих на захист верховенства права. Ба більше, із приходом у 2018–2020 рр. до влади більш проєвропейських урядів у Словаччині та у Чехії ці країни наголосили на відданості європейським цінностям. Таким чином, у питанні демократичних норм та верховенства права консенсусу всередині ВГ немає: існує чіткий розкол між двома країнами, що оскаржують підходи Брюсселя, і двома, що здебільшого дотримуються євроспільних стандартів.

Ставлення Вишеградських країн до кліматичних цілей ЄС також не є повністю одноманітним, хоча загалом регіон відзначався стриманістю щодо надто амбітних екологічних зобов'язань. Усі чотири держави мають енергетичні сектори, історично залежні від викопного палива, тому вони з обережністю поставилися до ініціатив на кшталт Європейського зеленого

курсу та плану досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року. У 2019 році, коли на рівні Європейської ради обговорювалося зобов'язання ЄС щодо вуглецевої нейтральності до середини століття, Польща, підтримана Чехією та Угорщиною, спершу заблокувала консенсус – зажадавши додаткових гарантій фінансової підтримки та врахування національних особливостей [96]. Словаччина, котра вже приєдналася до єврозони та загалом проводила проактивнішу кліматичну політику, підтримала цілі ЄС раніше, що засвідчило певну різницю у підходах всередині ВГ.

Надалі країни ВГ намагалися спільно відстоювати свої інтереси в переговорних процесах щодо клімату, вимагаючи справедливого розподілу навантаження та фінансування переходу для Центрально-Східної Європи. Як приклад, у дискусіях навколо пакету "Готові до 55" уряди ВГ координували зусилля, щоб забезпечити продовження дії фондів солідарності для їхніх економік, залежних від вугілля та газу [106]. Попри спільний інтерес у пом'якшенні кліматичних вимог, ступінь екологічної амбіції відрізнявся: Польща найрішучіше відстоювала можливість довшого використання вугілля, тоді як Чехія та Угорщина робили ставку на розвиток атомної енергетики як шлях до зменшення викидів.

Словаччина, уже маючи значну частку атомної та гідроенергетики, швидше підтримувала цілі ЄС за умови фінансової допомоги для модернізації. Таким чином, у кліматичній політиці спостерігається часткова узгодженість: всі країни ВГ наголошують на потребі врахування їхніх соціально-економічних реалій у виконанні кліматичних цілей, але рівень готовності до швидкого зеленого переходу та конкретні акценти у них різняться.

Щодо майбутнього розширення Європейського Союзу країни Вишеградської групи традиційно виступали як прибічники інтеграції нових членів, особливо держав Західних Балкан та Східного партнерства. Історично Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина самі пройшли шлях

вступу до ЄС у 2004 році, тож позиціонували себе як адвокати подальшого об'єднання Європи. У період 2015–2024 рр. цей консенсус загалом зберігався: уряди ВГ підтримували надання перспектив членства для Західних Балкан та східноєвропейських сусідів. Наприклад, Польща та Словаччина активно просували європейську інтеграцію України, особливо після 2014 року, надаючи політичну підтримку асоціації та, згодом, кандидату в члени ЄС для України і Молдови у 2022 році [39]. Угорщина та Чехія також офіційно підтримували розширення, хоча інколи висловлювали окремі застереження чи обумовлювали прогрес реформами з боку кандидатів.

Разом із тим, деякі нюанси свідчать про різницю акцентів. Польща традиційно зосереджується на східному напрямі розширення, вбачаючи стратегічний інтерес у залученні України та сусідніх країн до ЄС якнайшвидше. Угорщина активно підтримує вступ Західних Балкан, особливо Сербії, з якою Будапешт має тісні партнерські відносини; водночас у відносинах з Україною угорський уряд останніми роками ускладнив ситуацію двостороннім конфліктом щодо прав угорської меншини на Закарпатті [55]. Це призвело до того, що Будапешт періодично блокує окремі ініціативи співпраці Україна-НАТО, хоча на рівні ЄС Угорщина все ж підтримала надання Україні статусу кандидата.

Чехія та Словаччина здебільшого узгоджуються з польсько-угорською лінією підтримки розширення, хоча їхній голос менш гучний. Вони зосереджуються на тому, щоб процес вступу нових членів був поетапним і умовним, підтримуючи як інтеграцію Західних Балкан, так і східних сусідів за умови виконання тими необхідних критеріїв. В сумі, у питанні розширення ЄС Вишеградська група демонструє радше консенсусний підхід: усі чотири країни визнають стратегічну важливість подальшого розширення Союзу і використовують свій голос у Брюсселі,

щоб підтримати цю перспективу, навіть якщо інколи їхні двосторонні відносини з кандидатами ускладнюють повну єдність риторики.

У сфері зовнішньої політики та безпеки після 2015 року спостерігається, мабуть, найбільший розкол усередині ВГ. Традиційно всі чотири держави декларували відданість трансатлантичній єдності та співпраці в НАТО. Однак з часом їхні погляди на відносини з Росією, США і сусідами почали різнитися. Найбільш відчутними стали відмінності після 2014–2015 рр., у зв'язку з агресивними діями Росії проти України, та особливо після повномасштабного вторгнення РФ в Україну у 2022 році. Польща послідовно зайняла жорстку антиросійську позицію, розглядаючи Росію як пряму загрозу безпеці Європи. Варшава активно підтримала санкції ЄС проти Москви, надавала значну військову та гуманітарну допомогу Україні й закликала партнерів до максимальної рішучості в протистоянні російській агресії [83]. Схожу проукраїнську та прозахідну лінію зайняла Чехія, особливо після зміни керівництва країни у 2021–2022 роках. Прага також постачала озброєння Україні і активно виступала на міжнародних майданчиках на підтримку Києва.

Натомість Угорщина відзначилася кардинально іншим підходом: уряд В. Орбана зберігав близькі стосунки з Москвою і прагнув мінімізувати залученість у конфлікт. Угорщина стала єдиною країною ЄС, що відмовилася надавати Україні військову допомогу і навіть не дозволяла транзит зброї через свою територію. Будапешт хоч і приєднався формально до більшості санкційних пакетів ЄС проти Росії, щоб не ізолюватися повністю, проте виборював винятки для себе та відкрито критикував ефективність санкцій. Риторика Орбана акцентувала, що санкції нібито шкодять Європі більше, ніж Росії, і закликала до якнайшвидшого мирного вирішення шляхом переговорів, фактично резонуючи з позицією Кремля. Словаччина до осені 2023 року загалом була ближча до польсько-чеського табору: братиславські уряди після 2014 р. підтримували санкції проти РФ і

надавали допомогу Україні: Словаччина, зокрема, передала Україні систему ППО С-300, гаубиці, а навесні 2023 р. – винищувачі МіГ-29. Але після повернення до влади у жовтні 2023 року прем'єра-популіста Роберта Фіцо риторика Словаччини різко змістилася: новий уряд заявив про припинення військової допомоги Україні і критично висловлюється щодо санкцій, подібно до угорської позиції. Таким чином, на кінець 2023 – початок 2024 років Вишеградська група розкололася на дві пари в контексті війни та відносин з Росією: Польща і Чехія залишаються твердими прихильниками єдиної євроатлантичної лінії стримування агресора, тоді як Угорщина та Словаччина дистанціюються від цієї лінії, закликаючи до компромісів з Москвою [82].

Крім російського питання, певні розбіжності між ВГ існують і щодо інших зовнішньополітичних аспектів. Наприклад, у питанні відносин з Китаєм Угорщина більше відкрита до співпраці, тоді як Польща та Чехія більш обережні і солідарні з позицією США щодо обмеження впливу КНР. У сфері європейської безпеки та оборони Польща традиційно робить ставку на НАТО і тісний союз із США, тоді як, приміром, Чехія та Словаччина позитивніше сприймають розвиток спільної оборонної політики ЄС [98]. Угорщина здебільшого підтримує оборонні ініціативи ЄС, але через свою міжнародну репутацію є менш активним учасником. Отже, у зовнішній політиці Вишеградські країни вже не виступають монолітним блоком: якщо в питаннях загальної підтримки трансатлантичного курсу вони ще знаходять спільну мову, то щодо конкретних криз і напрямів – таких як російсько-українська війна або відносини з глобальними гравцями – усередині групи проявилися суттєві ідеологічні та стратегічні розбіжності [14].

Таким чином, на сучасному етапі узгодженість позицій країн ВГ щодо європейської політики має вибіркового характеру. Залишається певний спільний знаменник у питаннях, де їхні національні інтереси збігаються

(захист кордонів від нелегальної міграції, підтримка контролю над темпами екологічного переходу, просування розширення ЄС). Водночас у сферах, що стосуються ціннісних засад ЄС або геополітичних викликів, Вишеградська четвірка вже не є єдиним табором: розбіжності між ліберально-центристськими та популістсько-націоналістичними урядами призвели до того, що спільний фронт ВГ став фрагментарним.

3.2. Проблематика внутрішньої політики

Євроінтеграційна поведінка країн Вишеградської групи значною мірою визначається внутрішньополітичними процесами та станом демократії в кожній державі. В останні роки в регіоні спостерігається розходження траєкторій: деякі країни зіштовхнулися з викликами для ліберально-демократичних інститутів, інші ж зберегли чи навіть зміцнили демократичні стандарти. Ці відмінності безпосередньо впливають на характер їхньої участі в європейській інтеграції – від рівня конструктивності у відносинах з інституціями ЄС до готовності дотримуватися спільних правил та цінностей. Розглянемо внутрішньополітичну ситуацію в кожній з країн ВГ у період 2015–2024 років, звертаючи особливу увагу на стан демократії, ступінь політичної поляризації, прояви націоналізму, свободу медіа та проведення судових реформ, а також порівняємо отриману картину між державами, з акцентом на Польщі та Угорщині як країнах із найбільш суперечливими тенденціями.

У Польщі з 2015 року при владі перебувала консервативна партія Право і справедливість, що здійснила ряд глибоких внутрішньополітичних змін. Ці зміни спричинили суттєве зниження оцінок демократичних індикаторів країни міжнародними спостерігачами. Зокрема, уряд PiS провів реформу судової системи, яка підкорила Конституційний трибунал та Вищу раду суддів впливу виконавчої влади, ввів дисциплінарні механізми переслідування суддів за небажані рішення [37]. Європейський Союз розцінив такі кроки як загрозу верховенству права: проти Польщі були запуснені безпрецедентні процедури нагляду. Крім того, уряд вплинув на громадські медіа, перетворивши публічне телебачення на пропагандистський рупор влади, а також намагався обмежити іноземний вплив у приватному медіасекторі. Разом із тим у Польщі зберігалися дієві опозиційні сили та активне громадянське суспільство: великі акції протесту

проти судової реформи, за права жінок тощо, свідчили про високий рівень політичної мобілізації.

Політична поляризація в Польщі досягла виняткового рівня: суспільство поділилося на прихильників консервативно-націоналістичного курсу PiS та прибічників ліберально-європейського напрямку, представленого опозицією. Ця поляризація впливала і на євроінтеграційну поведінку: уряд PiS часто обґрунтовував конфлікти з Брюсселем необхідністю захисту національного суверенітету та традиційних цінностей від втручання ЄС. Риторика польської влади у 2015–2023 рр. містила елементи націоналізму – від закликів відстоювати історичну пам'ять на власний розсуд, наприклад, скандальний закон про Інститут національної пам'яті 2018 року до кампаній проти уявних загроз ззовні, таких як мігранти чи рух ЛГБТ [Poland: The Law and Justice Government and relations with the EU, 2015-2023. UK Parliament Research Briefing. URL: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9868/>]. У рейтингах свободи слова Польща за цей час втратила позиції: міжнародні організації фіксували тиск на незалежні ЗМІ та спроби уряду обмежити плюралізм, хоча, на відміну від Угорщини, в Польщі залишилися впливові приватні медіа, критичні до влади [79].

Загалом внутрішньополітична ситуація в Польщі привела до певної ізоляції країни в ЄС у питаннях цінностей, проте водночас Польща лишалася активною та конструктивною в сфері спільної зовнішньої політики, особливо щодо стримування Росії. Наприкінці 2023 року відбулися вибори, на яких опозиційні сили здобули більшість, що може означати корекцію курсу та повернення Польщі до більш ортодоксальної проєвропейської лінії у внутрішній політиці та діалозі з ЄС.

Внутрішньополітична еволюція Угорщини в останнє десятиліття часто згадується як перший випадок демократичного відступу в ЄС. Прем'єр-міністр Віктор Орбан і його партія Фідес з 2010 року послідовно

перебудували політичну систему Угорщини у бік так званої неліберальної демократії. Угорщина ухвалила нову Конституцію, яка посилила контроль влади над судовою системою та обмежила стримування і противаги. Протягом 2010-х років уряд Орбана встановив домінування над медіапростором: більшість великих медіа опинилися під прямим чи опосередкованим контролем союзників влади, створено прокурований державою медіаконгломерат, що зменшило свободу слова [46].

Політична конкуренція в країні також звузилася через зміни у виборчому законодавстві та адміністративні ресурси, що системно послаблювали опозицію. Націоналістична і популістська риторика стала основою урядової пропаганди: Орбан позиціонував себе як захисник традиційних цінностей Європи від «ліберального декаденсу» Заходу та «масової міграції». Пік такої риторики припав на кампанію проти прийому біженців у 2015–2016 рр., коли уряд розгорнув по країні плакати з антиміграційними гаслами і навіть провів референдум щодо відмови приймати мігрантів за квотами ЄС [Szente Z. The Controversial Anti-Migrant Referendum in Hungary is Invalid. International Association of Constitutional Law. 2016. URL: <https://blog-iacl-aidc.org/2016-posts/2016/10/18/analysis-the-controversial-anti-migrant-referendum-in-hungary-is-invalid>].

Демократичні індикатори Угорщини значно впали: міжнародні організації нині класифікують Угорщину як гібридний режим, що лише частково відповідає критеріям демократії. У 2018 році Європарламент уперше проголосував за запуск процедури статті 7 щодо Угорщини через системну загрозу цінностям ЄС [44]. За 2020-ті роки Будапешт опинився під санкційним тиском Єврокомісії: затримка виплат з фондів ЄС та вимоги реформ у сфері верховенства права стали важелем впливу Брюсселя. Однак угорська влада лише частково й неохоче йшла на поступки, воліючи зберегти контроль над ключовими сферами. Політична поляризація в Угорщині існує, але має інший характер – фактично країна перетворилася

на доміную партійну систему, де опозиція роздрібнена й обмежена у впливі. Орбан спирається на електоральну більшість, консолідовану довкола націонал-консервативних цінностей та економічного патерналізму.

Відповідно, внутрішній авторитарний ухил Угорщини визначає і її позицію в ЄС: Орбан часто конфліктував з європейськими інституціями, відстоюючи право Угорщини на власний шлях. Наприклад, Будапешт блокував спільні заяви ЄС щодо прав людини або критику на адресу Китаю, торпедував продовження санкцій проти Росії, доки йому не нададуть винятків, і загалом вдавався до шантажу консенсусом для просування національних інтересів. Угорщина в рамках ВГ часто лишалася в ізоляції з найбільш радикальною позицією – її внутрішня політика зумовила репутацію «важкого партнера» в ЄС. Таким чином, у випадку Угорщини ми бачимо, як згортання ліберальної демократії всередині країни призвело до охолодження стосунків із Брюсселем і зниження рівня інтегрованості: хоча Угорщина залишається членом ЄС, вона дедалі частіше опиняється на узбіччі ключових ініціатив Союзу через невідповідність своїх політичних підходів спільним принципам.

Внутрішня політика Чехії у 2015–2024 рр. пройшла шлях від помірного популізму до повернення проєвропейських сил, при цьому демократичні інститути країни залишалися відносно стабільними. У 2014–2017 роках до влади прийшов рух ANO під проводом підприємця Андрея Бабіша – політика популістського типу, який, утім, не посягав відверто на демократичний лад. За правління А. Бабіша занепокоєння викликали можливі конфлікти інтересів, а також концентрація медіавласності. Громадянське суспільство реагувало протестами проти ризиків для правовладдя, зокрема масовими акціями 2019 року [102]. Втім, Чехія не зіткнулася з такими масштабними змінами системи, як Польща чи Угорщина: судова влада лишалася незалежною, опозиція мала доступ до медіа, а виборча система зберігала конкурентність.

На виборах 2021 року коаліція проєвропейських опозиційних сил перемогла, і новий уряд на чолі з Петром Фіалою став більш активним у підтримці принципів ЄС. Політичний ландшафт Чехії характеризується доволі високим рівнем плюралізму: є кілька значущих партій, медіа-середовище залишається різноманітним, а президентські вибори 2023 року привели до влади відставного генерала Петра Павела, який відкрито декларує відданість західним цінностям. У рейтингах демократії Чехія стабільно посідає найвищі місця серед Вишеградських країн, близько до рівня старих членів ЄС [27].

Проблемами залишаються окремі прояви корупції та впливу бізнес-інтересів на політику, однак після зміни влади антикорупційні зусилля посилилися. Рівень політичної поляризації у Чехії менший, ніж у Польщі: хоча боротьба між табором Бабіша та його опонентами була гострою, вона не перейшла в площину фундаментального конфлікту про демократичний лад чи геополітичний курс – обидві сторони зберігали загальний проєвропейський консенсус. Чехія також не має потужного ультранаціоналістичного руху при владі: крайньо праві партії існують, але не визначають державну політику. Тому внутрішньополітична ситуація Чехії забезпечує її образ як надійного та демократичного партнера в ЄС, здатного конструктивно діяти в інтеграційних процесах.

Словаччина протягом останнього десятиліття пережила значні політичні коливання, проте загальний курс на демократію та європейську інтеграцію значною мірою зберігався, щонайменше до 2023 року. На початку періоду, у 2015–2018 роках, країною керував багаторічний лідер Роберт Фіцо, чия політика поєднувала проєвропейську риторику з елементами популізму та клієнтелізму. Словаччина входила до єврозони з 2009 року, і уряд Фіцо загалом дотримувався лояльності до основних політик ЄС, хоч і приєднувався до ВГ у спротиві міграційним квотам. Внутрішні проблеми, однак, накопичувалися – зростала корупція у вищих

ешелонах, сплітались зв'язки між олігархами, владою та організованою злочинністю. Кульмінацією кризи стало вбивство журналіста-розслідувача Яна Куцяка у 2018 році, що викликало загальнонаціональні протести і призвело до відставки уряду Фіцо [92].

Після цього Словаччина зробила поворот до більш реформістського курсу: у 2020 році до влади прийшла коаліція на чолі з Ігорем Матовичем, яка проголосила боротьбу з корупцією та відновлення довіри до інституцій. Попри внутрішню нестабільність, у 2020–2022 роках Словаччина демонструвала високий рівень відданості демократичним принципам і активну проєвропейську позицію. Свобода медіа поліпшилась, почалася низка судових справ проти корумпованих экс-чиновників, що свідчило про очищення системи. Політична поляризація, втім, залишалася: суспільство поділилося між проєвропейським табором і прихильниками популістської опозиції, сам

Фіцо поступово перейшов в опозицію і критикував прозахідний курс, експлуатуючи тему соціальних труднощів та невдоволення частини населення. Ця поляризація вилилася у вибори 2023 року, на яких партія Фіцо повернулася до влади, об'єднавшись з націоналістичними силами. Новий уряд почав займати скептичнішу позицію щодо підтримки України та санкцій проти РФ, що зближує його з Угорщиною і викликає занепокоєння в ЄС. Водночас інститути Словаччини – Конституційний суд, президентство – поки залишаються противагами, які можуть стримувати радикальні кроки. У будь-якому разі, до 2023 р. Словаччина мала репутацію скоріше «успішної історії» демократичного розвитку в Вишеграді, але останні події свідчать про можливість відхилення від цього курсу [64].

Порівнюючи внутрішньополітичні тенденції, можна виокремити дві пари країн у ВГ. Польща та Угорщина у 2015–2023 рр. пережили найбільш помітний регрес демократичних норм: популістсько-націоналістичні уряди у цих країнах підірвали повну незалежність судів, посилили контроль над

медіа та розкололи суспільство ідеологічно. Це призвело до напружень з ЄС і фактичної ізоляції Варшави та Будапешта у питаннях верховенства права. Натомість Чехія і Словаччина зберігали демократичні інститути більш інтактними: навіть популістичні лідери там діяли в рамках певного конституційного поля, а зміна влади шляхом виборів засвідчила життєздатність демократії.

Для Праги та Братислави характерна більша прихильність до ліберально-демократичних цінностей і менш войовнича риторика щодо ЄС. Відповідно, Польща й Угорщина стали уособленням викликів для ЄС зсередини, тоді як Чехія та Словаччина загалом сприймалися як конструктивні партнери. Таким є нинішній спектр внутрішньої політики ВГ: від консолідованих ліберальних демократій до гібридних режимів, що своєю чергою формує і різницю в їхній євроінтеграційній поведінці.

3.3. Вишеградська група як інструмент регіонального впливу в рамках ЄС

Вишеградська четвірка історично слугувала платформою координації політик чотирьох центральноєвропейських країн. Після досягнення основної мети – вступу до ЄС і НАТО – ВГ шукала нову роль уже всередині євроспільноти, прагнучи впливати на рішення Союзу та просувати інтереси регіону. Постає питання, наскільки ефективною є Вишеградська група як регіональний гравець нині: чи здатна вона виступати єдиним фронтом для впливу на політики ЄС, висувати спільні ініціативи та консолідувати позиції членів? Відповідь ускладнюється внутрішніми суперечностями, що загострилися останнім часом, зокрема через різні підходи до війни в Україні. Розглянемо як позитивні приклади координації ВГ, так і випадки браку єдності та наслідки для впливовості групи.

За три десятиліття існування Вишеградська група інституціоналізувала регулярні консультації і часто намагалася виробити спільний підхід на рівні ЄС. У форматі В4 відбуваються періодичні саміти прем'єр-міністрів, зустрічі міністрів різних галузей, узгоджуються заяви перед ключовими переговорами в Брюсселі. Коли країни ВГ одностайні, їхній сумарний голос може мати вагу: чотири держави разом представляють майже 65 млн населення, а в Раді ЄС здатні сформувати блокуючу меншість. Наприклад, під час бюджетних переговорів ЄС Вишеградські країни координували позиції, щоб захистити фінансування політики згуртованості, від якого вони значно залежать. В 2012–2013 рр. та 2020 р. при обговоренні семирічних бюджетів спільні зусилля країн Центральної Європи, включно з ВГ, допомогли відстояти відносно сприятливий для них розподіл коштів. Інший приклад – спільна позиція В4 під час міграційної кризи 2015 року: виступ єдиним фронтом проти квот змусив інші країни ЄС шукати компроміси в питаннях розподілу біженців і більше уваги приділити зміцненню зовнішніх кордонів. Таким чином, Вишеградська

група продемонструвала, що за певних умов може ефективно впливати на порядок денний ЄС, особливо коли йдеться про питання, де інтереси її членів чітко збігаються [31].

ВГ також слугує майданчиком для формування спільних регіональних ініціатив. У рамках групи було створено Міжнародний Вишеградський фонд, який фінансує десятки культурних, освітніх і інфраструктурних проєктів, зміцнюючи зв'язки між суспільствами чотирьох країн та їхнього сусідства. На рівні ЄС Вишеградські країни інколи намагаються просувати регіональні пріоритети: наприклад, спільно лобіюють розвиток транспортних коридорів Північ-Південь у Центральній Європі, збільшення фінансування інфраструктури у нових членах, підтримку інтеграції Західних Балкан та Східного партнерства. Виступаючи колективно, вони можуть привернути більше уваги великих країн-членів ЄС до проблем та потреб свого регіону. Формат «В4+» дозволяв залучати до діалогу інших партнерів – так, проводилися зустрічі «В4+Франція», «В4+Німеччина», «В4+Японія» тощо, де Вишеград як єдиний блок представляв своє бачення [76]. Таким чином, у кращі часи група відігравала роль своєрідного регіонального суб'єкта в європейській політиці, з яким рахувалися інші.

Однак ефективність ВГ як єдиного гравця має серйозні обмеження. Група не є наднаціональною структурою з механізмами примусу – її рішення мають характер рекомендацій, і в разі розбіжностей жоден член не зобов'язаний дотримуватися спільної лінії. В історії В4 були періоди, коли єдність давала тріщини: наприклад, під час обговорення кліматичних цілей ЄС у 2019 році Словаччина підтримала компроміс із більш амбітними країнами, тоді як Польща, Угорщина і Чехія ще вагалися. Проте найбільший виклик для згуртованості Вишеградської групи постав у 2020-х роках у зв'язку з наростаючими розбіжностями між урядами. Спершу напруга виникла через проблеми верховенства права: Чехія та Словаччина, маючи

більш демократичних лідерів, дедалі менше бажали виступати адвокатами Польщі та Угорщини, які конфліктували з ЄС. Уже під час переговорів про бюджет ЄС 2021–2027 рр. та Фонд відновлення у 2020 році проявився розкол: Польща й Угорщина погрожували вето бюджет через уведення механізму умовності щодо верховенства права, тоді як Чехія і Словаччина, хоча і не схвалювали жорсткого підходу Брюсселя, не підтримували ідею блокувати життєво важливе фінансування. Врешті компроміс було знайдено, проте цей епізод показав, що В4 не була повністю монолітною навіть у питаннях спільного фінансового інтересу, якщо зачіпалися принципові розбіжності [12].

Війна в Україні 2022 року остаточно висвітлила внутрішню неоднорідність Вишеградської групи і, за оцінками багатьох аналітиків, поставила під сумнів її подальшу ефективність як єдиного регіонального актора. Польща та Чехія негайно зайняли чітку позицію підтримки України, тоді як Угорщина відмовилася приєднуватися до цих зусиль, а Словаччина після зміни влади на кінець 2023 року почала схилитися до угорського підходу. Вже навесні 2022-го стало очевидно, що В4 не може узгодити спільну зовнішньополітичну заяву щодо найбільшої безпекової кризи Європи. Деякі заплановані зустрічі були скасовані або пройшли на тлі демаршів: так, у березні 2022 року міністри оборони Чехії і Польщі відмовилися їхати на переговори В4 в Будапешт через неприйняття позиції Угорщини. Подальші саміти відбувалися, але носили формальний характер – приміром, на зустрічі прем'єр-міністрів В4 у червні 2022 року і в наступні місяці спільних конкретних ініціатив майже не лунало, а узгоджені документи були максимально загальними [104].

На початку 2024 року під час головування Чехії у ВГ спроба реанімувати діалог проявила глибокі розколи: на зустрічі в лютому 2024-го в Празі лідери В4 підтвердили лише базові принципи, але відкрито визнали, що не згодні щодо шляхів вирішення конфлікту. Конференція завершилася

без вироблення спільної політики, а польський та угорський прем'єри фактично обмінялися публічними репліками, які підкреслили розбіжності. Після цього Чехія навіть тимчасово заморозила деякі двосторонні контакти зі Словаччиною через проросійські висловлювання нового словацького уряду [9].

Отже, війна в Україні створила ситуацію, за якої Вишеградська група не змогла діяти як колективний гравець у критично важливому питанні зовнішньої політики ЄС. Натомість члени ВГ почали активніше шукати альтернативні коаліції: Польща зміцнює співпрацю з країнами Балтії та скандинавськими державами у рамках Бухарестської дев'ятки і ініціатив Балто-Чорноморського регіону; Чехія орієнтується на тіснішу взаємодію з Німеччиною, Австрією та країнами ЄС з проєвропейським курсом; Словаччина та Угорщина фактично утворили окремий дует, що зближується з позиціями інших скептиків в ЄС.

Зважаючи на внутрішні суперечності, нині впливовість Вишеградської групи як єдиного регіонального гравця суттєво знизилася. Хоча інституційна пам'ять і механізми співпраці В4 залишаються, а уряди час від часу наголошують на важливості діалогу, реальна здатність групи формувати політику ЄС спільним фронтом під питанням. ВГ більше не виступає узгодженим блоком у найбільш резонансних темах, що послаблює її вагу в очах інших членів Союзу. Тим не менш, Вишеградська співпраця продовжує існувати як регіональний формат: країни і надалі координуватимуться з технічних та секторальних питань, де конфліктів менше. У стратегічних же справах майбутнє ВГ залежатиме від того, чи зможуть її члени подолати ідеологічний розкол або принаймні навчатися відокремлювати двосторонні суперечки від спільної користі. Поки що Вишеградська четвірка радше є інструментом ситуативного, а не системного впливу на політики ЄС.

3.4. Взаємодія з іншими ініціативами ЄС (Тримор'я, Європейська оборонна політика, Східне партнерство)

Країни Вишеградської групи беруть участь не лише у форматі В4, але й у ширших регіональних та загальноєвропейських ініціативах. Це дає змогу порівняти, як ВГ вписується в контекст інших платформ співпраці та чи виступає вона у них єдиним фронтом або ж між членами групи виникають конкуренція й розбіжності. Серед таких ініціатив можна виокремити Ініціативу трьох морів (Тримор'я), спільну оборонну політику ЄС, а також програму «Східне партнерство». Аналіз участі країн ВГ у цих форматах демонструє, як Вишеград адаптується до ширших європейських трендів і чи зберігає свою додану вартість поруч з іншими об'єднаннями.

Ініціатива трьох морів (Тримор'я). Ця ініціатива, започаткована у 2015–2016 роках за лідерства Польщі та Хорватії, об'єднує 12 країн Центральної та Східної Європи між Адріатичним, Балтійським і Чорним морями з метою розвитку інфраструктури, енергетичної та цифрової взаємопов'язаності. Усі чотири держави Вишеградської групи є учасниками Тримор'я. Польща відіграє в ньому роль одного з головних моторів, активно просуваючи проекти і залучаючи підтримку США та ЄС. Для Варшави Тримор'я – стратегічний інструмент зміцнення регіону і посилення його ваги в Європі, тому польська влада вбачає в ньому доповнення до В4, яке розширює коло партнерів на північ і південь [101].

Інші країни ВГ спершу ставилися до ініціативи обережно. Чехія і Словаччина на початках висловлювали застереження, чи не призведе Тримор'я до розколу ЄС на східну і західну частини або до дублювання існуючих форматів. Проте з часом Прага і Братислава стали повноцінними учасниками: їхні президенти і представники урядів регулярно беруть участь у самітах Тримор'я, підтримують окремі проекти, наприклад, Словаччина зацікавлена в транспортному сполученні з Адріатикою, Чехія – у енергетичних коридорах. Угорщина також долучилася до ініціативи, хоча

без особливого ентузіазму. Для Будапешта Тримор'я не є пріоритетною ареною – уряд Орбана робить більший акцент на двосторонніх відносинах з сусідами та власних регіональних проектах [28].

Водночас Угорщина не блокує діяльність Тримор'я і бере участь у його заходах, оскільки не хоче випадати з регіонального співробітництва. Таким чином, Вишеградська група інтегрована у формат Тримор'я, і хоча роль та рівень залучення окремих членів відрізняється, усі чотири країни розглядають цю ініціативу швидше як додаткову можливість, ніж як конкурента В4. Тримор'я дозволяє ВГ країнам реалізовувати інтереси, які виходять за межі вузького кола чотирьох, водночас не скасовуючи потреби у їхній власній координації.

Європейська оборонна політика. Сфера безпеки та оборони традиційно була для ВГ другорядною у порівнянні з економічними та політичними питаннями, оскільки основну опору в безпеці всі чотири країни бачать у НАТО. Проте із розвитком спільної оборонної політики ЄС держави ВГ теж залучилися до цих процесів. Усі чотири країни приєдналися у 2017 році до Постійного структурованого співробітництва ЄС, підтримавши прагнення Європи посилити власні оборонні спроможності. В рамках PESCO вони беруть участь у деяких спільних проектах – наприклад, у сфері військової логістики, медичної підтримки чи кібербезпеки. Крім того, ще раніше, в 2016 році, Вишеградська четвірка створила спільну бойову групу ЄС, яка кілька разів чергувала у стані бойової готовності як резерв сил швидкого реагування ЄС. Це продемонструвало здатність ВГ до військової співпраці в європейському контексті [48].

Водночас між Вишеградськими країнами є певні розбіжності в поглядах на розвиток європейської оборони. Польща, будучи одним з найближчих союзників США у Європі, обережно ставиться до ініціатив, які, на її думку, можуть дублювати або послабити НАТО. Тому Варшава

підтримує єврооборонні проекти лише через те що вони доповнюють трансатлантичну архітектуру, але виступає проти ідей стратегічної автономії ЄС, що віддаляють Європу від НАТО. Чехія і Словаччина, навпаки, більш позитивно сприймають посилення оборонного виміру ЄС: для них участь у спільних оборонних програмах – це можливість отримати ресурси на модернізацію армії та поглибити інтеграцію. Вони активніше залучаються до місій ЄС з врегулювання конфліктів, миротворчих операцій тощо.

Угорщина декларує підтримку європейської оборонної співпраці, але її внесок стримується обмеженими ресурсами та політичною орієнтацією Орбана: Будапешт зацікавлений у фінансовій допомозі ЄС для своєї армії, однак у стратегічних питаннях відхиляється від спільної позиції партнерів. В цілому, в рамках загальноєвропейської оборонної політики Вишеградська група не виступає окремим згуртованим блоком – швидше кожна країна займає позицію відповідно до власних пріоритетів, хоча формально всі вони беруть участь у відповідних механізмах. Проте сам факт спільних проектів, як от Вишеградська бойова група, свідчить, що ВГ здатна знаходити точки дотику і в оборонній сфері, вписуючись у ширший контекст політики ЄС [13].

Східне партнерство. Програма ЄС «Східне партнерство» спрямована на зближення з шістьма східними сусідами (Україна, Білорусь, Молдова, Грузія, Вірменія, Азербайджан). Для країн Вишеградської групи ця ініціатива має особливе значення, адже принаймні частина з них безпосередньо межує з цими державами і зацікавлена в їх стабільності та проєвропейській орієнтації. Польща фактично була співініціатором Східного партнерства і традиційно виступає його найгарячішим прихильником: польські уряди через ВГ намагалися залучати ресурси для проектів співпраці з Україною, Білоруссю та іншими, а також лобіювали надання країнам-партнерам чіткіших європейських перспектив. Інші країни

ВГ також підтримали цю політику: Чехія і Словаччина наголошували на важливості реформ і демократизації на сході Європи, а Угорщина – попри власні особливі відносини з деякими сусідами – загалом приєднувалася до консенсусу щодо необхідності східного курсу ЄС.

У рамках Вишеградської групи навіть було започатковано спеціальні програми підтримки країн Східного партнерства, наприклад, Вишеградсько-Східне партнерство через Вишеградський фонд, що фінансує освітні обміни і гранти для східних сусідів. Це демонструвало спільний підхід ВГ: допомогти східним сусідам наблизитися до європейських стандартів. Звичайно, не обходилося без деяких тертя – скажімо, Угорщина останніми роками конфліктувала з Україною через питання освіти мовами меншин, що призвело до охолодження їх двосторонніх відносин. У певні моменти Будапешт блокував заяви НАТО щодо України або вимагав врахування своїх вимог. Та на рівні ЄС, коли вирішувались ключові питання, як-от укладення Угод про асоціацію з Україною і Грузією, надання безвізового режиму, чи надання Україні та Молдові статусу кандидатів у 2022 році, всі країни ВГ виступили єдино – підтримали ці кроки. Польща, Чехія і Словаччина під час свого головування в ЄС організовували саміти та заходи в рамках Східного партнерства, підкреслюючи пріоритетність східного напрямку. Отже, у питаннях східної політики ЄС Вишеградська група переважно одностайна в стратегічній меті – закріпити європейський вибір сусідніх держав. Різниця може полягати лише в тактиці (наприклад, ступінь тиску на білоруський режим чи акценти у відносинах з різними партнерами), але базова підтримка Східного партнерства є спільною для всіх чотирьох столиць ВГ [59].

Загалом, взаємодіючи з іншими ініціативами та форматами, країни Вишеградської групи радше прагнуть доповнювати свою регіональну співпрацю, ніж протиставляти її. Тримор'я розширює горизонт ВГ, даючи Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині ширший майданчик у Центрально-

Східній Європі, і жодна з них не заперечує проти його розвитку – навпаки, вони намагаються знайти в ньому вигоду для себе. В сфері оборонної політики члени ВГ інтегровані в загальні механізми ЄС, хоча й демонструють різний ентузіазм; тут вони скоріше координуються в рамках ЄС в цілому, ніж саме як В4. Східне партнерство стало тією галуззю, де Вишеградська група виступає згуртовано і навіть намагається відігравати роль моста між ЄС та східними сусідами. Таким чином, ВГ не конкурує напряму з іншими форматами – вона або вплітається в них, або використовує їх для досягнення спільних цілей. Якщо ж між країнами ВГ виникають розбіжності стосовно участі в тій чи іншій ініціативі, вони, як правило, не настільки глибокі, щоб повністю розірвати співпрацю: попри різні акценти (як у випадку Тримор'я чи оборонної політики), чотири держави усвідомлюють взаємну залежність і продовжують шукати баланс між власним форматом В4 та ширшими європейськими проектами.

ВИСНОВОК

Проведене дослідження систематизувало ключові результати та дозволило отримати кілька важливих висновків. Насамперед встановлено, що у 1990-х рр. Вишеградська група виступала об'єднуючим майданчиком для пришвидшеного входження своїх членів у ЄС і НАТО, визначаючи це за головну мету своєї діяльності. Акцент на спільній євроінтеграційній стратегії обумовлював високий рівень координації дій у підготовці до вступу 2004 року.

Проте після досягнення цієї мети очевидним стало необхідність переформулювання стратегічних орієнтирів. Було виявлено, що регіональний вимір В4 зазнав істотної трансформації: замість жорстко визначеної спільної мети «вступу до ЄС» пріоритети групи перемістилися на підтримку розширення ЄС в інших напрямках, а також на спільну координацію у питаннях енергетичної безпеки, інфраструктурних проєктів та реагування на єврокризи.

У діяльності групи дедалі виразніше відбиваються інтереси кожної окремої держави, що призвело до більш гнучкого та ситуативного формату співпраці. Зокрема, дотримання регіональних ініціатив усе частіше залежить від узгодження позицій лідерів на даний момент, а не від чітко зафіксованого пакету спільних цілей. Таким чином, Вишеградська група перетворилася з інструмента консолідації для швидкого євроінтеграційного прориву на більш динамічну та адаптивну платформу регіональної взаємодії, де співпраця здійснюється при поєднанні загальних ініціатив з урахуванням національних пріоритетів.

Аналіз показав також, що всередині В4 існують відчутні політичні й ідеологічні відмінності, які впливають на спільну євроінтеграційну траєкторію. З одного боку, країни групи традиційно підтримували розширення ЄС, особливо щодо країн Західних Балкан, підкреслюючи важливість завершення європейського єдинства через інтеграцію сусідів. З

іншого боку, за останні роки проявились значні розбіжності у внутрішній та зовнішній політиці учасників. Наприклад, зміна політичних курсів у Польщі та Угорщині призвела до загострення питань щодо верховенства права та системи стримувань і противаг, що викликало критику з боку європейських інституцій і дещо ізолювало ці держави у процесі прийняття рішень.

Різні підходи до управління міграцією й біженцями, що посилюлися під час кризових ситуацій, також показали, що не завжди вдається дійти згоди на рівні В4. Особливо показовим є період війни в Україні: Польща, Словаччина та Чехія проявили активну підтримку України й підпорядковані європейські санкції стосовно Росії, тоді як Угорщина спочатку утримувалася від жорстких рішень проти Москви. Такі розбіжності формували неоднозначний імідж групи у Брюсселі та впливали на здатність країн В4 діяти єдиним фронтом. Водночас у критичних ситуаціях, зокрема під час переговорів щодо бюджету ЄС або ухвалення регіональних політик, відзначено і приклади співпраці: об'єднані зусилля В4 у лобіюванні довгострокового бачення щодо Східного партнерства та балканського курсу ЄС засвідчили, що при наявності спільного інтересу учасники можуть координувати позиції.

Отже, систематизація результатів свідчить, що Вишеградська співпраця пройшла еволюцію від тісно зорієнтованого на вступ до ЄС альянсу до більш розпорошеного, але гнучкого формату регіональної політичної взаємодії. Ця трансформація регіонального виміру В4 характеризується посиленням ролі суверенних національних стратегій та одночасною збереженою свідомістю спільних безпекових і інтеграційних викликів.

У підсумку можна констатувати, що розбіжності між країнами-вишеградками справді впливали на їхній спільний євроінтеграційний курс: на фоні загальних стратегічних цілей різниця політичних позицій

призводила до необхідності пошуку компромісів і поступок. Це ускладнювало узгодження ініціатив у рамках ЄС і іноді призводило до тимчасових розривів у співпраці. Водночас ті сфери, де інтереси країн В4 залишалися максимально узгодженими, демонстрували стійкість спільних дій.

Таким чином, результати дослідження дозволяють зробити висновок, що Вишеградська група продовжує залишатися помітним гравцем у системі європейської інтеграції, але її ефективність як об'єднаної сили багато в чому залежить від згоди національних лідерів і політичної волі до єдиних рішень. Це вказує на те, що регіональний вимір групи зазнав значних змін: від однорідного курсу на вступ до ЄС у 1990-2000-х рр. до адаптивного формату, в якому спільна євроінтеграційна траєкторія формується через призму кожної держави-учасниці. Така динаміка свідчить про змішаний комплекс досягнень і проблем – однак підкреслює необхідність врахування національних розбіжностей при плануванні майбутніх спільних кроків у рамках Вишеградської співпраці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Журавський П. Історія успіху чотирьох. Український тиждень. 2021. № 20 (704). URL: <https://tyzhden.ua/istoriia-uspikhu-chotyrok/>.
2. Мацек Л. Що залишилося від «Вишеградської групи»? / Л. Мацек // Аналітичні записки Інституту Жака Делора. 2021. Березень. С. 3. URL:
https://institutdelors.eu/wp-content/uploads/2021/03/PB_210311_What-is-left-of-the-Visegrad-Group_Macek_EN.pdf.
3. Фесенко М. Вишеградська група як інструмент європейської інтеграції: досвід для України // Вісник Львівського національного університету. Серія міжнародні відносини. 2018. Вип. 45. С. 45–56.
4. 2001/2002 Hungarian Presidency – Presidency Program. Visegrad Group. URL: <https://www.visegradgroup.eu/home/documents/presidency-programs/2001-2002-hungarian-110412>.
5. 25 years of Poland in NATO: personal reflections on the Polish path to the Alliance. OSW Commentary, 2024. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2024-03-08/25-years-poland-nato-personal-reflections-polish-path-to>.
6. 30 років Вишеградської співпраці. Міністерство закордонних справ Чеської Республіки. URL: https://mzv.gov.cz/public/a9/4/e4/4211610_2573395_Exhibition_30_years_of_Visegrad_cooperation.pdf.
7. Ágh A. The Visegrad Group and the rule of law. In: The Visegrád Group and the rule of law. European Parliamentary Research Service, 2018. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2018\)621869](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2018)621869).
8. AP News. A populist ex-premier who opposes support for Ukraine leads his leftist party to victory in Slovakia. 1 жовтня 2023. URL: <https://apnews.com/article/c417efef2f33d38086d7229ddc3e24c0>.

9. AP News. Deep divisions on Russia's war in Ukraine were evident at a meeting of 4 Central European countries. 27 лютого 2024 року. URL: <https://apnews.com/article/cb30efe44a452b8e4871aa1d1182ddda>.
10. Ash T. The Puzzle of Central Europe // The New York Review of Books. 1999. 18 March. URL: <https://www.nybooks.com/articles/1999/03/18/the-puzzle-of-central-europe/>.
11. Bąk-Pitucha A. The Role of the Visegrad Group in the European Security System. *Przegląd Strategiczny*. 2021. № 13. С. 197–204.
12. BBC News. EU budget blocked by Hungary and Poland over rule of law issue. 16 листопада 2020 року. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-54964858>.
13. Beck R. The Visegrád Four: From Troubled to Broken. Foreign Policy Research Institute. 2024. URL: <https://www.fpri.org/article/2024/04/visegrad-four-from-troubled-to-broken/>.
14. Boyse M. Visegrad 4 Is Limping Along. Hudson Institute. 2023. URL: <https://www.hudson.org/foreign-policy/visegrad-4-limping-along-matthew-boyse>.
15. Buras P. Visegrad Countries in the EU: Between Solidarity and Defiance. Warsaw: Stefan Batory Foundation, 2018. p. 28. URL: <https://www.batory.org.pl>.
16. Cabada L. The Visegrad Cooperation in the Context of Other Central European Cooperation Formats. *Politics in Central Europe*, 2018, Vol. 14, No. 2, pp. 165–179.
17. CEFTA: Introduction. globalEDGE, Michigan State University. URL: <https://globaleedge.msu.edu/trade-blocs/cefta>.
18. Chatham House. The Political Context of EU Accession in Poland. London: The Royal Institute of International Affairs, 2002. С. 3–4.

19. Cheesman S., Badó A. Judicial Reforms and Challenges in Central and Eastern Europe. *International Journal for Court Administration*. 2023. Vol. 14, No. 2. P. 5–15. URL: <https://iacajournal.org/articles/10.36745/ijca.532>.
20. Council Decision of 6 December 2007 on the full application of the provisions of the Schengen acquis in the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic. *Official Journal of the European Union*. 8 December 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32007D0801>.
21. Council of the European Union. 2004 enlargement: facts and figures. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/2004-enlargement-facts-and-figures/>.
22. Czechia Fiscal Powers. Committee of the Regions. URL: <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Czechia-Fiscal-Powers.aspx>.
23. Czech M. PAN – European transport corridors in the policy of the European Union. *Scientific Journal of Silesian University of Technology. Series Transport*. 2021, 112, 51–62. p.
24. Czech National Bank. Euro adoption. URL: <https://www.cnb.cz/en/monetary-policy/euro-adoption/>.
25. Dangerfield, Martin. The Visegrad Group and the European Union's 'Eastern' Dimension. *European Foreign Affairs Review*, Vol. 10, No. 4 (2005), pp. 505–527.
26. Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on cooperation of the Visegrad Group countries after their accession to the European

- Union. Visegrád Group Official Website. URL: <https://www.visegradgroup.eu/2004/declaration-of-prime>.
27. Deloy C. Petr Pavel elected President of the Czech Republic. Robert Schuman Foundation. 31 січня 2023 року. URL: <https://www.robert-schuman.eu/en/monitor/1988-petr-pavel-elected-president-of-the-czech-republic>.
28. Dostál V., Strážay T., Végh Z. The perspective of the Czech Republic, Hungary, and Slovakia on the Three Seas Initiative. Ппара : Association for International Affairs, 2021. 16 p.
29. Drulák P. Introduction: The Return of Identity to European Politics. In: Drulák P. (ed.). National and European Identities in EU Enlargement. Prague: Institute of International Relations, 2001. С. 11–20.
30. Embassy of the Czech Republic in Ottawa. Economy and Privatisation. URL: https://mzv.gov.cz/ottawa/en/general_information_on_the_czech/economy_and_privatisation/index.html.
31. Euractiv. Visegrad summit rejects migrant quotas. 4 вересня 2015 року. URL: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/visegrad-summit-rejects-migrant-quotas/>.
32. EUR-Lex. The 2004 enlargement: the challenge of a 25-member EU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum%3Ae50017>.
33. European Central Bank. The introduction of the euro in Slovakia on 1 January 2009. Monthly Bulletin. August 2008. URL: https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/mb200808_focus06.en.pdf.
34. European Commission. Commission Opinion on the Czech Republic's Application for Membership of the European Union. COM(97) 2009 final, 15 July 1997.

35. European Commission. Commission triggers conditionality mechanism against Hungary. 27 квітня 2022. URL: <https://eucrim.eu/news/commission-triggers-conditionality-mechanism-against-hungary/>.
36. European Commission. Poland's recovery and resilience plan. 1 червня 2022. URL: https://commission.europa.eu/business-economy-euro/economic-recovery/recovery-and-resilience-facility/country-pages/polands-recovery-and-resilience-plan_en.
37. European Commission. Rule of Law: European Commission acts to defend judicial independence in Poland. 20 грудня 2017 року. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_17_5367.
38. European Commission. Rule of Law: European Commission acts to defend judicial independence in Poland. 20 грудня 2017. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/it/IP_17_5367.
39. European Commission. Ukraine – European Neighbourhood Policy. 2022. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/countries-region/ukraine_en.
40. European Parliament. Briefing No 13: Slovakia and the enlargement of the European Union. Brussels: European Parliament, 2000. С. 2–4.
41. European Parliament. Briefing No 13: Slovakia and the Enlargement of the European Union. URL: https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/13a2_en.htm.
42. European Parliament. Conflict of interest and misuse of EU funds: The case of Czech PM Babiš. 20 травня 2021. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20210517IPR04145/conflict-of-interest-and-misuse-of-eu-funds-the-case-of-czech-pm-babis>.

43. European Parliament. Conflict of interest and misuse of EU funds: The case of Czech PM Babiš. 2021. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20210517IPR04145/conflict-of-interest-and-misuse-of-eu-funds-the-case-of-czech-pm-babis>.
44. European Parliament. Rule of law in Hungary: Parliament calls on the EU to act. 2018. URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180906IPR12104/rule-of-law-in-hungary-parliament-calls-on-the-eu-to-act>.
45. Financial Times. Viktor Orbán meets Vladimir Putin despite EU outcry. 4 липня 2024. URL: <https://www.ft.com/content/92ca1706-dff8-42ce-8208-d558c1a38532>.
46. Freedom House. Nations in Transit 2020: Hungary. URL: <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2020>.
47. Gáliková S. "The Visegrad Group in the European Union: A 'Second Class' Member or a Regional Power?" In: Balázs, S. (ed.). Politics and Governance in Central Europe. Bratislava: Comenius University Press, 2020. pp. 117–135.
48. Gotkowska J. The CSDP's renaissance. Challenges and opportunities for the eastern flank. OSW Commentary. 2017. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2017-06-28/csdps-renaissance-challenges-and-opportunities-eastern-flank>.
49. Gyárfášová O. Visegrad Citizens on the Doorstep of the European Union. Bratislava: International Visegrad Fund, 2003. 14-17. p.
50. "How the Czechs and Poles fell out with each other." Association for International Affairs (AMO). URL: <https://www.amo.cz/en/new-horizons-of-the-czech-polish-cooperation/how-the-czechs-and-ipoles-fell-out-with-each-other/>.

51. "How the Czechs and Poles fell out with each other." VSquare.org. URL: <https://vsquare.org/how-the-czechs-and-poles-fell-out-with-each-other-turow-mine-elections/>.
52. Hudec M. Development of the Visegrad Group in the Context of Efforts to Accelerate the Convergence Processes by Joining the European Union. *Studia Commercialia Bratislavensia*, 2016, Vol. 9, No. 33, pp. 26–35.
53. Human Rights Watch. Wrong Direction on Rights: Assessing the Impact of Hungary's New Constitution and Laws. 16 травня 2013. URL: <https://www.hrw.org/report/2013/05/16/wrong-direction-rights/assessing-impact-hungarys-new-constitution-and-laws>.
54. Hungarian debate on euro adoption resurfaces as forint weakens further. IntelliNews. 5 грудня 2024. URL: <https://www.intellinews.com/hungarian-debate-on-euro-adoption-resurfaces-as-forint-weakens-further-355554/>.
55. Hungary reaffirms support for Serbia's EU accession. Xinhua. 29.10.2024. URL: <https://english.news.cn/20241029/f95de9f695864ee7900d5da5430e0a4f/c.html>.
56. In Poland, embracing Europe but not the euro. The Washington Post. 16 березня 2012. URL: https://www.washingtonpost.com/world/europe/in-poland-embracing-europe-but-not-the-euro/2012/03/16/gIQA1KaDOS_story.html.
57. International Visegrad Fund. Annual Report 2005. с. 8-12. URL: https://s3.eu-central-1.amazonaws.com/uploads.mangoweb.org/shared-prod/visegradfund.org/uploads/2018/01/ivf_annual_report_2005.pdf.
58. International Visegrad Fund. Visegrad 4 Eastern Partnership Program (V4EaP). URL: <https://www.visegradfund.org/east/>.
59. International Visegrad Fund. Visegrad+ EaP/Western Balkans Grants. URL: <https://www.visegradfund.org/apply/grants/visegrad-plus-grants/>.

60. International Visegrad Fund. Visegrad Group. URL: <https://www.visegradgroup.eu/visegrad-fund/international-visegrad>.
61. Jagodziński A. (ред.). The Visegrad Group – A Central European Constellation. Bratislava: International Visegrad Fund, 2006. С. 7–12.
62. Joint Declaration of the Presidents of the National Parliaments of the Visegrad Group. 2009. URL: <https://www.visegradgroup.eu/2009/joint-declaration-of>.
63. Joint Statement adopted at the Summit of Prime Ministers of the Visegrad Group. 2002. URL: <https://www.visegradgroup.eu/2002/joint-statement-adopted>.
64. Journal of Democracy. Why Slovakia Is Rising Up in Protest. Січень 2025 року. URL: <https://www.journalofdemocracy.org/online-exclusive/why-slovakia-is-rising-up-in-protest/>.
65. Juzová V. The V4 and EU Enlargement: Advocates With Limited Influence? The German Marshall Fund of the United States. 2023. URL: <https://www.gmfus.org/news/v4-and-eu-enlargement-advocates-limited-influence>.
66. Juzová V. The V4 and EU Enlargement. The German Marshall Fund of the United States, December 2023. С. 4–6.
67. Juzová V. The V4 and EU Enlargement. Washington, D.C.: German Marshall Fund, 2023. 20 p.
68. Kazharski A. Central Europe Thirty Years After the Fall of Communism: A Return to the Margin? Lanham: Lexington Books, 2022. С. 45–47.
69. Khol R. Policies of the Visegrad Countries towards CFSP/ESDP. Institute of International Relations, Prague, 2004. С. 3.
70. Kořan M. "The Visegrad Group on the Threshold of Its Third Decade: A Central European Hub?" In: Regional and International Relations of Central Europe, edited by Zlatko Šabič and Petr Drulák, Palgrave Macmillan, 2012, pp. 201–218.

- 71.Koziej S. The historical and current roles of the Visegrad Group. GIS Reports, 2018. URL: <https://www.gisreportsonline.com/r/visegrad-group/>.
- 72.Kwaśniewski A. A History of Common Success. In: The Visegrad Group – A Central European Constellation. Bratislava: International Visegrad Fund, 2006. C. 13–16.
- 73.Le Monde. EU accession has boosted growth among its new members. 18 травня 2024. URL: https://www.lemonde.fr/en/economy/article/2024/05/18/eu-accession-has-boosted-growth-among-its-new-members_6671804_19.html.
- 74.Losonczy M. Slovakia Joins Hungary, Poland in Opposition to EU Migration Pact. Hungarian Conservative. 19.04.2024. URL: https://www.hungarianconservative.com/articles/current/slovakia_eu_migration_pact_v4_opposition/.
- 75.Malová D., Haughton T. Making Institutions in Central and Eastern Europe: The Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia. Palgrave Macmillan, 2002. C. 142–144.
- 76.Ministry of Foreign Affairs of Japan. Third “Visegrad Group plus Japan” Summit Meeting. 25 квітня 2019 року. URL: https://www.mofa.go.jp/erp/c_see/page4e_001012.html.
- 77.Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic. International Visegrad Fund. URL: https://mzv.gov.cz/jnp/en/foreign_relations/visegrad_group/international_visegrad_fund_1.html.
- 78.Moore D. Slovakia’s 2004 Tax and Welfare Reforms. IMF Working Paper WP/05/133. Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2005. 20 p.
- 79.Notes from Poland. Poland falls in World Press Freedom Index for seventh year running. 4 травня 2022 року. URL: <https://notesfrompoland.com/2022/05/04/poland-falls-in-world-press-freedom-index-for-seventh-year-running/>.

- 80.Orban V. Prime Minister Calls On Czechs, Slovaks To Repeal Benes Decrees. Radio Free Europe/Radio Liberty. 21 лютого 2002. URL: <https://www.rferl.org/a/1098879.html>.
- 81.Petreski M. CEFTA: Trade and Growth Patterns Fifteen Years Since Establishment. Vienna: The Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw), 2023. 28 p.
- 82.Politico.eu. Slovakia's Fico announces halt of military aid to Ukraine. 26 жовтня 2023 року. URL: <https://www.politico.eu/article/slovakia-robert-fico-announce-halt-military-aid-ukraine/>.
- 83.President of Poland. Poland's aid to Ukraine. 2025. URL: <https://www.president.pl/news/polish-aid-for-ukraine%2C93908>.
- 84.Rácz G. The Congress of Visegrád in 1335. Central European Papers. 2015. Vol. 3, No. 2. P. 10–13.
- 85.Rácz G. The Congress of Visegrád. Visegrad Group Official Website. URL: <https://www.visegradgroup.eu/congress-of-visegrad/gyorgy-racz-the-congress>.
- 86.Radio Free Europe/Radio Liberty. Hungary: Status Law Causing Dispute With Neighbors. 4 жовтня 2001. URL: <https://www.rferl.org/a/1097612.html>.
- 87.Referendum in Slovakia on accession to the European Union (16 May 2003). CVCE.EU by UNI.LU. URL: https://www.cvce.eu/en/obj/referendum_in_slovakia_on_accession_to_the_european_union_16_may_2003-en-2f876156-9123-4fbb-8fdb-00540a80ffa0.html.
- 88.Reuters. EU court dismisses Poland's complaints over EU fines. 5 лютого 2025. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/eu-court-dismisses-polands-complaints-over-eu-fines-2025-02-05/>.

- 89.Samson I. The Visegrad Four: from Loose Geographic Group to Security Internationalization? In: Columbia International Affairs Online, Vol. 18, No. 4, 2009. P. 6.
- 90.Schmidt A. Friends forever? The Role of Visegrad Group and European Integration. *Politics in Central Europe*, 2016, Vol. 12, No. 3, pp. 113–140.
- 91.Sierp A. Democratic Change in Central and Eastern Europe 1989–90: The European Parliament and the End of the Cold War. Brussels: European Parliamentary Research Service, 2015. C. 12–14. URL: https://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS_STU_538881_Democratic_change_EN.pdf.
- 92.Slovakia's PM resigns amid scandal over murder of journalist. *The Guardian*. 15 березня 2018 року. URL: <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/15/slovakias-prime-minister-robert-fico-resigns-journalist-murder>.
- 93.Stastny J. Visegrad Countries in an Enlarged Trans-Atlantic Community. In: *The Visegrad Group and CEFTA*. CVCE. URL: <https://www.cvce.eu/en/collections/unit-content/-/unit/df06517b-babc-451d-baf6-a2d4b19c1c88/6eddd6d7a-aa5a-4b7b-86bd-7268a36170cb>.
- 94.Sýkora J. Advancing Ideas for Sustainable Regional Cooperation in Central Europe. Bratislava: International Visegrad Fund, 2023. p. 5.
- 95.Szabó G. "The First Step in the Institutionalization of Visegrad Cooperation: The International Visegrad Fund (2000–2021)." *Central European Papers*, vol. 10, no. 2, 2022, pp. 55–66.
- 96.Tamma P. EU leaders fail to commit to climate neutrality by 2050. *Politico.eu*. 20.06.2019. URL: <https://www.politico.eu/article/eu-leaders-fail-to-commit-to-climate-neutrality-by-2050/>.

97. The 2004 enlargement: the challenge of a 25-member EU. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum%3Ae50017>.
98. The Chinese Influence in Visegrad Countries. Blue Europe. 2023. URL: <https://www.blue-europe.eu/analysis-en/short-analysis/the-chinese-influence-in-visegrad-countries/>.
99. The Guardian. EU governments push through divisive deal to share 120,000 refugees. 22 вересня 2015. URL: <https://www.theguardian.com/world/2015/sep/22/eu-governments-divisive-quotas-deal-share-120000-refugees>.
100. The Guardian. Slovakia's PM Robert Fico resigns amid public outcry. 15 березня 2018. URL: <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/15/slovakias-prime-minister-robert-fico-resigns-journalist-murder>.
101. Three Seas Initiative. Three Seas Story. URL: <https://3seas.eu/about/threeseasstory>.
102. Transparency International. European Commission confirms Czech Prime Minister Andrej Babiš has conflict of interest. 5 грудня 2019 року. URL: <https://www.transparency.org/en/press/european-commission-confirms-czech-prime-minister-andrej-babish-has-conflict>.
103. "Treaty of Friendship and Cooperation | Hungary-Slovakia [1995]." Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/Treaty-of-Friendship-and-Cooperation>.
104. Victor Jack. Visegrad defense meeting called off over Russia split. Politico.eu. 29 березня 2022 року. URL: <https://www.politico.eu/article/visegrad-group-ukraine-russia-war-orban-putin-war-zelenskyy/>.

105. Visegrad Declaration. Visegrád Group Official Website. URL:
[https://www.visegradgroup.eu/home/documents/visegrad-declarations/
visegrad-declaration-110412-2](https://www.visegradgroup.eu/home/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-2).
106. Visegrad Fit for 55? Making the European Green Deal a Deal for
Everyone. EnergyTransition.org. 2021. URL:
[https://energytransition.org/2021/11/visegrad-fit-for-55-making-the-
european-green-deal-a-deal-for-everyone/](https://energytransition.org/2021/11/visegrad-fit-for-55-making-the-european-green-deal-a-deal-for-everyone/).
107. Visegrad Group. Contents of Visegrad Cooperation. Approved by
the Prime Ministers' Summit Bratislava on 14 May 1999. URL:
<https://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412>.
108. Waisová Š. The Environmental Situation in the Visegrad Region:
Neglect and Insufficient Cooperation in the Face of Serious Environmental
Threats. Politics in Central Europe. 2018. Vol. 14, No. 2. C. 57–72.
109. Whither V4? EU Entry as a Turning Point in Visegrad Cooperation.
Visegrad Group. URL:
<https://www.visegradgroup.eu/students-section/whither-v4-eu-entry-as>.
110. Žídek L. Evaluation of Economic Transformation in Hungary.
Review of Economic Perspectives, Vol. 14, Issue 1, 2014, pp. 55–88.